

**TEREKE KAYITLARINA GÖRE MANASTIR'DA ERKEK GİYİM-
KUŞAM KÜLTÜRÜ (1700-1730)**

*MEN'S ATTİRE CULTURE IN MANASTIR ACCORDİNG TO THE
INHERİTANCE REGİSTERS (1700-1730)*

Zülfıye KOÇAK*

*Geliş Tarihi: 24.07.2024
(Received)*

*Kabul Tarihi: 16.05.2025
(Accepted)*

ÖZ: İnsanlığın varoluşuyla birlikte insanların korunma ve örtünme ihtiyacından doğan giyim-kuşam kültürü, tarihsel süreç içerisinde coğrafi şartlara, din ve değer yargılarına, örf ve adetlere, kültürel ve ekonomik koşullara göre değişip şekillenmiştir. Bu açıdan bakıldığında giyim-kuşam kültürü bir toplumun örf, adet ve dini temalarını ortaya koymada, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını belirlemede önemli ipuçları sunmaktadır. Bunların yanı sıra giyim-kuşam kültürü, farklı din, kültür, gelenek, görenek, cins, yaş, sosyal ve ekonomik seviyelere mensup insanların gündelik hayatları, yaşam standartları, üretim ve tüketim alışkanlıkları hakkında da fikir vermektedir.

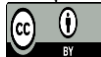
Osmanlı şehirlerindeki giyim-kuşam kültürünü tespit etmede tereke kayıtları önemli bir yere sahiptir. Metrukât ya da muhalefât defterleri olarak da adlandırılan bu defterlere, ölen kişilerden geriye kalan bütün taşınır-taşınmaz malları, onların her türlü alacak-verecek işleri, mahkemenin aldığı bütün harçlar ve kalan mirasın varisler arasında şeriat esaslarına göre nasıl taksim edildiğine dair bütün bilgiler tek tek yazılırdı. Bu yönüyle Manastır şer'iyeye sicilleri arasına dağınık kaydedilmiş yüz kırk adet erkek tereke kaydı, Manastır'da yaşamış erkeklerin giyim-kuşam kültürü ve bu kültürü belirleyen temel unsurları tespit etmede bize bir takım ipuçları sunarlar.

Anahtar Kelimeler: Manastır, tereke defterleri, erkek giyim-kuşamı, servet, statü.

ABSTRACT: Throughout the historical process, the culture of clothing, which originated from the need for protection and covering with the existence of humanity, has changed and shaped according to the geographical conditions, religious and value judgments, customs and traditions, cultural and economic conditions. From this perspective, the culture of clothing offers significant clues to reveal a society's customs, traditions, and religious themes, or determining its socio-economic and socio-cultural structure as well. Moreover, the culture of clothing provides an insight into the daily lives, living standards, production and consumption habits of the people belonging to different religions, cultures, traditions, customs, genders, ages, and social and economic levels.

Inheritance registers hold an important place in identifying the culture of clothing in Ottoman cities. These registers, also known as metrukât or muhalefât defterleri (registers), documented all movable and immovable properties left behind by deceased individuals, all their debts and credits, all fees taken by the court, and how the remaining inheritance was divided among the heirs according to the sharia principles. In this respect, the one hundred

* Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, zulfıye62@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1352-9849.

OPEN ACCESS

© Copyright 2025 Koçak

and forty male inheritance registers whichs cattered among the şer'iyye registries (sharia court records) provide some clues with us in identifying the culture of men's clothing in Manastır and the fundamental elements that determined this culture.

Key Words: Manastır, inheritance registers, men's clothing, wealth, status.

EXTENDED ABSTRACT

Bitola, the second largest city of today's Macedonia, is situated on the banks of the Dragon River at the foot of Mount Perister. Its history dates back to the ancient town of Heraclea, which was established in the 7th century BCE by King Philip II of Macedonia. Over time, Bitola firstly passed through periods of Roman and then Byzantine rule. Within that period the city became a significant center of Christianity. The region faced with Early Turkish raids starting in the 2nd century C.E. by Scythians, and then followed by migrations of Huns, Avars, Bulgarian Turkic tribes, Pechenegs, and Cumans. In the early 14th century, Aydınoğlu Umur Bey conducted military campaigns up to the borders of Manastır. After him, the raids were succeeded by Orhan Bey. Meanwhile, the Ottoman Empire, involved in Byzantine power struggles, gained control of Castle of Çimpe thanks to assisting Kantakouzenos to take the throne. After the organization of Castle of Çimpe as a strategic stronghold in Rumelia, it facilitated the Ottoman expansion across the key points in Rumelia, reaching as far as Manastır. Manastır fell under Ottoman rule during the reign of Murad I in either 1382 or 1385, consolidating Ottoman dominance in the Balkans and securing control over routes leading up to Constantinople. Settlements under Murad II and Mehmed II increased the Muslim population in Manastır, shaping it into a predominantly Turkish-Islamic city. The Ottoman Empire, which quickly established its institutions and organizations, also appointed a kadi (judge) to resolve the legal issues of the people in the city. The kadi leading over the Manastır court had registered the case records he handled in the books called şer'iyye registries (sharia court records). The şer'iyye registries that have survived today are fundamental reference sources that reveal Manastır's political, economic, legal, social, and societal structure. This records also contain inheritance details known as inheritance registers, which include all movable and immovable properties of deceased individuals, fees collected by the court, and all the information related to the division of the inheritance. Due to these features, inheritance registers which shed light on many areas of social life, are also important reference sources in the field of men's clothing culture.

In this study, one hundred and forty male inventories, eleven of them belong to non-Muslims, scattered across fourteen şer'iyye registries kept by the Manastır kadis between 1700 and 1730 were examined. From these inventories, how the culture of men's clothing was shaped and according to what criteria were determined. Among the men, the inventory of seven contained only one type of clothing item, and the inventory of eleven contained no clothing items at all. Although the lack of specifics regarding the forms of many clothing elements during the study posed the biggest challenge, these records generally contain information that allows us to make some determinations.

According to these inheritance registers, men in Monastir were wearing cotton fabrics like bez, alaca, sandal, and bogasi for inner garments, silk fabrics such as sade, bürümcük, hatayi, and atlas for both inner and outerwear, and woolen fabrics like çuka, keçe, kebe, şal, sof, and şayak primarily for outerwear. These fabrics were sourced from

various places including Thessaloniki, Sofia, Malkara, Tarnovo, London, Venice, Brankon, Egypt, Crimea, Damascus, and Aleppo.

Even though there were not rigidity in men's attire, it was following certain patterns. They typically wore undergarments such as don and shirts tied with uçkur, followed by şalvar below the waist, and gömlek, entari, yelek, bedenlik, and hırka above. Outerwear included garments like fur coats, cloaks, wraps, raincoats, capes, kontuş, ferace, fur-trimmed coats, cübbe, kaftan, and kerrake, paired with headwear such as kavuk, takye, destar, başlık, sarık, kalpak, kellepuş, külah, dülbend, çenber, fes, and terpuş. Footwear included boots, sandals, slippers, yemeni shoes, and kalçın. Belts and sashes completed their attire. Despite certain variations in fabric quality, craftsmanship, decoration, and usage; men's attire generally followed established patterns. Men with greater wealth made efforts to show their wealth and status by wearing clothes made of higher quality fabrics, with higher craftsmanship value and more elaborate designs, compared to those with less wealth. In the estates of the wealthier, new clothes were predominant, whereas those with less wealth had more old clothes. Additionally, the wealthier had multiple garments of the same type, while those with less wealth did not have such luxuries.

While men's clothing reflected their socio-economic status, it did not rigidly demarcate them. Luxurious items like fur coats, raincoats, cloaks, capes, and kaftans appeared in the inventory registers of both wealthy and less affluent individuals. This study illustrates how men in Monastir dressed according to their wealth and status, yet it also highlights that clothing did not strictly define social boundaries. Furthermore, the findings provide valuable insights into cultural history, offering a window for future research in this field.

1. GİRİŞ

Bugünkü Makedonya Devleti'nin ikinci büyük şehri olan Manastır, Perister Dağı eteğinde Dragon nehri kıyısında kurulmuştur. Bitola adıyla da bilinen şehir, Adriyatik kıyıları ile Ege denizi arasında Via Egnatia adı verilen ticaret yolunun tam ortasında, Arnavutluk'a açılan kapı konumundadır. Tarihi, Makedonya kralı II. Filip tarafından M.Ö. VII. yüzyılda inşa edilen Heraklei Kasabası'na kadar inen şehir, kısa süreli el değiştirmelerle önce Roma, ardından Bizans'ın hâkimiyetine girmiş, bu süreçte Hristiyanlığın önemli merkezlerinden biri haline gelmişti.¹

Manastır'a Osmanlı akınları 1332 yılında başlamış, 1352 yılında Çimpe Kalesi ileri karakol olarak teşkilatlandırılmış, 1371 yılında Sırp kralı ve müttefikleriyle yapılan II. Meriç veya Çirmen Savaşı'nın kazanılması Batı Trakya'nın fethini ve Makedonya'nın zaptını mümkün hale getirmişti. Manastır'ın Osmanlı egemenliğine alınması ise I. Murat dönemine 1382 veya 1385 yıllarında

¹ Krsitaq Prifti, "Manastır", *DİA*, Cilt XXVII, TDV Yay., Ankara 2003, s. 562; Galip Çağ, "16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Hâkimiyetinde Manastır", (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 25-45; Djuneis Nureski, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, s. 63-64.

gerçekleşmişti.² Bu tarihten sonra özellikle II. Murat ve II. Mehmet zamanlarında sistematik şekilde gerçekleştirilen iskânlar sayesinde Manastır, Osmanlıların Balkanlardaki en önemli ekonomik merkezlerinden biri olmuş ve zamanla Türk-İslâm şehir dokusu hâkim hale gelmişti. Nitekim şehrin nüfusunun XVII. yüzyılda 10.000 ile 12.000, XVIII. yüzyılda ise 12.450 ile 18.675 arasında değiştiği ve çoğunluğunun Müslümanlardan meydana geldiği ifade edilmiştir.³ Yine Evliya Çelebi, Manastır'da XVII. yüzyıl ortalarında 21 mahalle, 3000 ev, 70 cami, 900 dükkân ve bir bedesten bulunduğu bilgisini vermektedir.⁴

Manastır mahkemesine başkanlık ederek halkın hukuksal sorunlarını çözen kadı, mahkemede gördüğü dava kayıtlarını şer'îyye sicilleri denilen mahkeme defterlerine kaydettirirdi. Bu defterlerde bulunan ve ölen kişilere ait tereke kayıtları toplumun kültür tarihine ışık tutacak bilgiler içerirler. Bu anlamda giyim-kuşam kültürü alanında da önemli referans kaynaklarının başında gelirler. Ancak buna rağmen bu kayıtlardan istifade edilirken bazı durumları göz önünde bulundurmak gereklidir. Nitekim tereke sayımları çoğunlukla anlaşmazlığa düşen varislerin mahkemeye gitmeleri ya da yetimlere varis olanların herhangi bir usulsüzlüğe karışıp karışmadıklarını tespit etmek amacıyla yapıldığı için toplumun tamamını kapsamazlar. Ayrıca mirasın kaydı sırasında servetin ve mirasçıların eksiksiz kaydedilmiş olması mümkün gözükmemektedir. Zira mahkeme harçları tereke toplamı üzerinden hesaplandığı için tereke mallarının piyasa değerlerinin üstünde, tereke mallarının mahkeme görevlileri tarafından satın alınma durumunda ise piyasa değerlerinin altında yazılmış olması ihtimal dâhilindedir. Yine bir yerde misafir olan ve orada ölen kişilerin terekeleri bu kişilerin bütün servetlerini yansıtmayabilirdi. Bütün bunlara ek olarak tereke defterlerini içeren kadı sicillerinin tamamının günümüze ulaşmadığını da zikretmek gerekir.⁵

² M. Münir Aktepe, "Osmanlıların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimbi Kal'ası", *İÜFTD*, Cilt II, 1950, s. 283-308; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK Yay., Ankara 1998, s. 171-175; Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi, Resimli- Haritalı*, I, TTK Yay., Ankara 2010, s. 123; Mehmet Hacısalihoğlu, "Bitola", *Encyclopaedia of Islam*, Vol. III, Leiden- Boston 2014, s. 54-55.

³ Krum Tomovski, *Džamiivo Bitola*, Univerzitet Vo Skopje Zbornik Na Tehničkiot Fakultet, Skopje 1956-1957, s. 30; Nick Anastovski, "Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912", (Hd thesis, Melbourne 2005), p. 195; Nikola V. Dimitrov and Cane Koteskiand Dusho Josheski, *Bitola Region in Macedonia-Popuation*, Lambert Academic Publishing, Bitola 2015, p. 116; Mesut Idriz, "Demographic Structure of the 18th Century Ottoman Rule in the Balkans: A Study of Judicial Records (QādiSijil) in Manastir", *IJISH*, Volume III, Number II, 2020, p. 102; Prifti, a.g.m., s. 562; Gökhan Civelek, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manastır Şehri", (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2021), s. 87-89.

⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, V, (Yay. Haz. Yücel Dağlı vd.), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001, s. 307-309.

⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545- 1659)", *Belgeler*, Cilt III, Sayı 5-6, Ankara 1966, s. 1-15; Orlin Sabev, "Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları", Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi, 21-23 Kasım 2012, *Bildiriler*, Cilt I, Korza Yay., Ankara 2013, s. 264-265; İbrahim Etem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği", *OTAM*, Sayı 31/Bahar 2012, Ankara 2013, s. 45-46; İbrahim Etem Çakır, "Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 56, Erzurum 2016, s. 1367.

Bu çalışmada; 1700-1730 yılları arasında Manastır kadıları tarafından tutulan on dört adet şer‘iyye sicil defterine dağınık şekilde kaydedilmiş on biri gayrimüslim olmak üzere toplam yüz kırk erkek terekesi incelenmiş ve bu terekelerden erkeklerin giyim-kuşam kültürünün nelere göre nasıl şekillendiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca erkek giyim-kuşamında kullanılan malzemelerinin neler olduğu, bu malzemelerin kişilerin servet ve statülerine göre değişip değişmediği sorularına cevap aranmıştır.

2. OSMANLIDA GİYİM-KUŞAM KÜLTÜRÜ

Temel amacı vücudu korumak olan giyim-kuşam, zamanla ait olduğu toplumun kültürel değerleri, sosyo-ekonomik yapısı, coğrafi koşullar, kullanılan malzeme, iklim, inançlar vb. etkenlerle şekillenmiş ve çeşitlenmiştir. Giyim-kuşamın şekillenmesinde etkili olan bu faktörler, kültürel yapının gerekliliği olarak kendiliğinden gelişip, süreklilik arz ederek geleneksel öge özelliği kazanmış ve bulunduğu toplumun giyim-kuşam kültürünü oluşturmuştur. Bu özelliklerinden dolayı giyim-kuşam insanlık tarihinin gelişim belgeleri olarak görülmektedir.⁶

Giyim-kuşam kültürünün tarihine bakıldığında zaman içerisinde çok fazla değiştiği görülür. İlk giysiler vücudu dış tehlikelerden koruma, iklim ve sınıf ayrılıklarından, daha sonraki giysiler ise savaşlar, göçler, ticaret ve teknolojik gelişmelerden etkilenmişlerdi. Giyim-kuşamın bireysel özelliklerden etkilendiğini de bunlara eklemek gerekir. Zira bireyin dini, mezhebi, mesleği, eğitim durumu, işi, cinsiyeti ve yaşı, giyim-kuşam tercihini doğrudan belirlemektedir. Bu durumda giyim-kuşam fiziksel ihtiyacı karşılama, vücudu koruma ve rahatlık sağlamanın yanı sıra bireyin kendini topluma kabul ettirmesi ve beğendirmesinin bir aracına da dönüşür.⁷ Osmanlılar için de giyim-kuşam, sosyal ve dini kimliklerin belirleyici unsurları arasında yer almış, geniş bir coğrafyada yaşayan farklı etnik ve dinsel toplulukların maddi kültürünün oluşumunda bağlayıcı ve sınırlayıcı olmuştur. Bu etkenlerin en önemlisi ve en belirleyicisi şüphesiz din faktörüydü. Zira Osmanlı toplumunda Müslüman olmayanların Müslüman, Müslüman olanların da gayrimüslim gibi giyinip kuşanmamasına dikkat edilirdi.⁸ Osmanlıda giyim-kuşamda belirleyici diğer bir faktör statü idi. Statü ise kişilerin gelir düzeylerine göre giyim-kuşamdaki değişimi ifade etmektedir. Bu süreçte ihtiyaç için giyinmek yerini doğrudan doğruya kendini dışarıya karşı ifade etmek için giyinme anlayışına

⁶ Fatma Koç ve Emine Koca, “Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelere Tipolojik Bir Yaklaşım”, *İdil Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, 2016, s. 239.

⁷ Mahmut Güngör, “Giyim Kültürü ve Giysiye Sahip Olma Arzuları: Giyim Mandalası”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 54, 2013 Kış, s. 206.

⁸ Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, *OTAM*, Sayı I, 1990, s. 120; Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluşun Tanzimat’a Kadar Sosyal Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001, s. 180.

bırakmıştır.⁹ Bu iki faktör dışında örf-adet ve gelenekler ile çevrenin fiziki ve coğrafi şartları da giyim-kuşamın şekillenmesinde etkindir.¹⁰

Çalışmaya konu olan terekeler belirli bir şablona göre düzenlenmiştir. Şöyle ki; birinci kısımda ölen kişi ve varislerinin kimlik bilgileri, ikinci kısımda miras kalan malların listesi ve malların maddi değerleri, üçüncü kısımda mahkeme harçları ve ölen kişinin borçları, son kısımda ise mirasın varisler arasındaki dağılımı yer almaktadır. Her tereke kaydında kişiden kalan malların değerlerinin ham toplamı ve masraflar çıkarıldıktan sonra baki kalan kısım ayrı yazılmıştır. Bu çalışmada servet miktarlarının hesaplanmasında terekelerin ham değeri esas alınmıştır. Bu esasa göre erkeklerin toplam tereke tutarları 7.609.539 akçe olup ortalama servet miktarları 54.353.85 akçedir. Erkekler içerisinde yedisinin terekesinde sadece bir çeşit, on birinin terekesinde ise hiç giyim-kuşam eşyası kayıtlı değildir. Giyim-kuşam eşyası kaydedilmeyenlerden Şehriyarizade Abdullah Efendi'den kalan eşyalar, *mecmû' muhalledfat* şeklinde genelleştirilerek yazılmıştı.¹¹ Kuvvetle muhtemel Abdullah Efendi'nin de kayıtlara geçmeyen giyim-kuşam eşyaları vardı.

Bu çalışmada önce terekelerde geçen kumaşlar tanıtılacak, ardından kıyafetler incelenecek ve bunların farklılığını tespit etmek için tereke sahiplerinin ekonomik statüsü belirlenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle terekeleri kendi içerisinde zengin, orta halli, fakir şeklinde kategorilere ayırmak gerekir. Terekelerde 0 ile 10.000 akçe arası serveti olanlar fakir, 10.000 ile 50.000 akçe arası serveti olanlar orta halli ve 50.000 akçe ile üzeri serveti olanlar zengin kabul edilmiştir. Bu esasa göre erkeklerin % 30'u (42 kişi) fakir, % 48'i (67 kişi) orta halli, % 22'si (31 kişi) ise zengin sınıfına dâhildir.

Manastır'da en fazla servete, Kara Oğlan Mahallesinde ölen Receb b. Ali sahipti. 23 Mart 1713 tarihinde mahkemeye yansıyan tereke kaydına göre Receb'in toplam serveti 625.195 akçe olup bunun 17.760 akçesi yani % 3'ü giyim-kuşam eşyalarından meydana gelmişti.¹² Ortalama terekeye sahip olanlar içerisinde 49.818 akçe servete sahip Zindakizâde İbrahim Efendi b. Ahmed ilk sırada gelmektedir. İspetvaka Köyü sakinlerinden olan İbrahim Efendi'nin tereke taksim işi 23 Mayıs 1729 tarihinde mahkemeye yansımıştı. Bu kayıttan İbrahim Efendi'nin giyim-kuşama 8.202 akçe ayırdığı ve bunun terekedeki % 16'sına tekabül ettiği tespit edilmiştir.¹³ Fakir olarak nitelendirdiğimiz terekeler içinde 720 akçe servete sahip ve ismi yazılmayan kişi en fakir erkek olarak kayıtlara geçmişti. Bu kişinin

⁹ A. Tahir Gürsoy, *Giyim Kültürü ve Moda*, II, Ömür Matbaacılık, İstanbul 2010, s. 46.

¹⁰ Abdülmecit Mutfak, "İnanç-Statü-Tarz Üçleminde Osmanlı Kadınlarının Giyim-Kuşam Kültürü ve Sosyal Hayattaki Fonksiyonelliği: 17. Yüzyıl Edremit Örneği", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı I-II, 2015, s. 287.

¹¹ MŞS, 42, vk. 59/3.

¹² MŞS, 43, vk. 62/1.

¹³ MŞS, 42, vk. 13/6.

terekesinde herhangi bir giyim-kuşam eşyası kaydedilmemişti. Bundan sonra Manastır'da en az servete Yakub Bey Mahallesinde yaşamış Ali sahipti. 3 Eylül 1720 tarihinde mahkemeye yansıyan tereke kaydına göre Ali'nin toplam serveti 750 akçe olup bu servetin % 52'sini yani 391 akçesini giyim-kuşam eşyaları oluşturmuştu.¹⁴

Tereke kayıtlarında giyim-kuşama dair eşyalar içerisinde iç, dış, baş ve ayak giyimi üzerine çok sayıda eşya olduğu gibi giyim-kuşamı tamamlayan ancak bu çalışmaya dâhil edilmeyen çeşitli takı ve aksesuarlara da rastlanmıştır. Kayıtlarda giyim-kuşam eşyalarının adları, sayıları ve değerleri, imal edildikleri kumaş türü ve rengi ile kullanım durumları ayrıntılı şekilde belirtilmişti. Buna göre giyim-kuşam eşyaları eski ise *köhne*, yeni ise *cedid*, daha önce kullanılmış ise *müstamel*, büyük ise *kebir*, küçük ise de *sağır* terimleriyle sınıflandırılmıştı. Bu yönüyle erkek terekeleri ekonomik ve sosyal statü açısından geniş bir yelpazeye sahip zengin bir kültürel malzeme içermektedir. Bu malzemeler çeşitli kategorilere ayrılarak tanıtılacaktır.

3. OSMANLIDA KUMAŞ ÇEŞİTLERİ

Erkek giyim-kuşamında çeşitli kumaş türleriyle karşılaşılacaktır. Top üzerinden fiyatlandırılan bu kumaşlar, zaman zaman zirâ¹⁵ ile de ifade edilmişlerdi. Terekelerdeki kumaş türleri yünlü, ipekli ve pamuklu dokumalar şeklinde sınıflandırılabilir.

Erkeklerin en çok tercih ettiği yünlü kumaş çuka idi. Çuka, has yünden kalın ve sık dokunmuş dayanıklı ve havlı bir kumaş olup,¹⁶ daha çok kürk, kontuş, dolama, zıbin, şalvar ve biniş yapımında kullanılmıştır. Bu kumaşta tercih edilen renk çoğunlukla kırmızı olup yeşil, mavi, sarı ve mor olanları da vardı. Terekelerdeki bir diğer yünlü kumaş keçe ve kebe idi. Keçe yünün ıslatılmasıyla ve ardından dövülmesiyle elde edilen bir kumaştı. XVII. yüzyılda Selanik, Muğla, Edirne, Rodos keçe üretiminde öne çıkan yerlerdi.¹⁷ Manastır'da Selanik ve Acem keçesi rağbet görmüştü.¹⁸ Terekelere çoğunlukla yan keçe, orta keçe, kapı keçesi ve döşeme keçesi şeklinde yazılması,¹⁹ daha ziyade evlerde zemine serilen bir tür yaygı olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Keçeden nadiren kürk de yapılmıştı.²⁰ Keçeden daha kalın olan ve çoğunlukla Yanbolu'dan²¹ gelen kebe de siyah, beyaz,

¹⁴ MŞS, 39, vk. 15/1.

¹⁵ Endaze ve arşun ile aynı anlama gelip 065 m dir. Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004, s. 248-249.

¹⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317, s. 519; Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam Sözlüğü*, Sümerbank Yay., İstanbul 1967, s. 83; Mine Esiner Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", *İÜEF Tarih Dergisi*, Sayı 33, 1980-81, s. 309.

¹⁷ Hülya Tezcan, *Atlaslar Atlası-Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1993, s. 25.

¹⁸ MŞS, 42, vk. 62/4; MŞS, 43, vk. 10/2; MŞS, 38, vk. 5/3.

¹⁹ MŞS, 40, vk. 41/2; MŞS, 42, vk. 25/4; MŞS, 40, vk. 41/2; MŞS, 39, vk. 68/1.

²⁰ MŞS, 38, vk. 5/3.

²¹ MŞS, 40, vk. 41/2; MŞS, 42, vk. 25/4.

alaca ve kırmızı renklerde olup,²² çakşır ve zıbın yapımında kullanılmıştı.²³ Erkeklerin bazıları kendine özgü desen gösteren bir kumaş türü olup ekseriyetle Keşmir keçisinin yünü ile dokunan şalı tercih etmişti.²⁴ Şal en çok kuşak, bazen sarık ve kavuk yapımında kullanılmış bazen de sadece kumaş olarak terekelerde yer almıştır.²⁵ Erkek terekelerinde rastlanan bir diğer yünlü kumaş türü çukaya göre daha kaliteli ve lüks olup yün ve keçi kılından dokunan sof idi. Osmanlı Devleti'nde en meşhur sof, tiftik keçisinin yününden siyah, beyaz ve krem renkleri üzerine dokunan Ankara sofuydu. Ankara sofunun tiftik lifleri parlak ve uzun olup ipek görünümü vermekte ayrıca çok hafif ve sıcak tutmaktaydı.²⁶ Manastırlı erkekler sofu kerrake, ferace ve kürk yapımında kullanmış, sarı ve mor renklerini tercih etmişlerdi.²⁷ Çukaya göre daha seyrekçe ve iplikleri verrev olarak dokunan ancak daha sıcak ve ucuz olduğu için tercih edilen şayak da daha ziyade dolama ve zıbın yapımında kullanılmıştı.²⁸

Terekelerde ipekli kumaşlar da yer almaktaydı. Bilindiği üzere Osmanlıda ipek, güç ideolojisini yansıtmış ve bu güç imparatorluğun içinde ve dışında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Diplomatik ilişkilerde, hediye olarak kullanılması devletin kudretini yabancılara gösterirken devlet içerisinde sanatsal fikirleri iletmeye anlatım yöntemi olarak kullanılmış ve ekonominin temel taşlarından birini oluşturmuştur. İpekli kumaşlar ise törenlerde ve yüksek sınıf kültüründe, sosyal konum belirleyicisi olarak önemli bir yere sahip olmuştur.²⁹ Bu alanlarda etkili olan ipekli kumaşlardan Manastır'da en fazla düz kadife olan sade kullanılmıştı.³⁰ Kayıtlarda çoğunlukla beyaz sade,³¹ alaca sade,³² mavi sade,³³ yeşil sade³⁴ ve sade³⁵ şeklinde geçmektedir. Ham ipeğe az miktarda keten ipliği katılarak dokunan

²² MŞS, 32, vk. 12/1; MŞS, 31, vk. 3/5; MŞS, 39, vk. 33/3; MŞS, 42, vk. 43/2.

²³ MŞS, 39, vk. 138/1; MŞS, 37, vk. 1/1.

²⁴ Koçu, *a.g.e.*, s. 213-214; Tezcan, *a.g.e.*, s. 25.

²⁵ MŞS, 42, vk. 58/2; MŞS, 38, vk. 6/3; MŞS, 40, vk. 41/2; MŞS, 40, vk. 41/3; MŞS, 43, vk. 61/1.

²⁶ Sami, *a.g.e.*, s. 839; Koçu, *a.g.e.*, s. 238; Tezcan, *a.g.e.*, s. 25; Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 241; Fikri Salman, *Türk Kumaş Sanatı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 2011, s. 224.

²⁷ MŞS, 39, vk. 68/1; MŞS, 42, vk. 13/6; MŞS, 40, vk. 41/2; MŞS, 43, vk. 12/2; MŞS, 40, vk. 75/3; MŞS, 38, vk. 5/3.

²⁸ Koçu, *a.g.e.*, s. 217; Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, s. 312; MŞS, 36, vk. 7/4; MŞS, 32, vk. 6/3.

²⁹ Nurhan Atasoy ve Walter B. Denny ve Louise W. Mackie ve Hülya Tezcan, *İpek Osmanlı Dokuma Sanatı*, (Çev. Reyhan Alp, Ayşe Kardiçalalı), TEB İletişim ve Yay., İstanbul 2001, s. 15.

³⁰ Eyyub Şimşek, "On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon'da Giyim-Kuşam (1700-1725)", *Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı I, Güz 2013, s. 55.

³¹ MŞS, 32, vk. 8/1; MŞS, 39, vk. 55/3; MŞS, 39, vk. 56/4.

³² MŞS, 36, vk. 5/2; MŞS, 43, vk. 14/2.

³³ MŞS, 32, vk. 12/1; MŞS, 39, vk. 26/2.

³⁴ MŞS, 39, vk. 138/1.

³⁵ MŞS, 33, vk. 5/3; MŞS, 39, vk. 51/4.

bürümcük,³⁶ ince ipek ve kılattanla dokunmuş sert bir kumaş olan hatayi³⁷ ve üzerinde hiçbir tezyinî motif bulunmayan atlas³⁸ da erkek terekelerinde kayıtlı diğer ipekli kumaşlardı. Bunlar terekelerde sadece kumaş olarak yer alırken bürümcük gömlek,³⁹ hatayi ise kaftan ve don yapımında kullanılmıştı.⁴⁰

Erkek giyim-kuşamında pamuklu kumaşlar da kullanılmıştı. Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıldan itibaren özellikle İzmir ve Halep'ten gönderilen Anadolu pamukları ile Asya'dan Avrupa'ya büyük oranda ihraç hareketinde bulunmuştu. Bu zamanlarda Orta Amerika'da esirlere giydirilen kaba ve sağlam mavi pamukluların büyük kısmı Osmanlı topraklarından gitmiş ve Marsilya boyahanelerinde boyanan Batı-Anadolu ham pamukluları oradan İspanya'ya ihraç edilmişti. İzmir limanının yanında Selanik, Serez ve Teselya bölgesi ise XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Orta Avrupa'ya özellikle Almanya ve Avusturya'ya yaptığı büyük pamuk ve pamuk ipliği ihracatı ile görülmemiş bir ekonomik gelişmeye sahne olmuştu.⁴¹ Pamuk ve pamuklu dokuma sanayisi oldukça gelişmiş olan Osmanlı'nın Manastır şehrinde en fazla bez, alaca, sandal ve bogasi (boğasi) pamukluları kayıtlara geçmişti. Bez, hem pamuk hem de ketenden dokunan bir tür kumaş olup kullanılan iplik cinsine, dokunuş şekline, kalınlık-inceliğine, yumuşaklık-sertliğine göre çeşitli adlarla anılmaktaydı.⁴² Terekelerde daha ziyade kuşak, takye ve zıbın ve yapımında,⁴³ siyah, beyaz, mavi ve kırmızı renkleriyle yer almıştı.⁴⁴ Manastır'da boyalı ve penbe Tırnova, Musul, Drama ve yerli olan bezler ilgi görmüştü.⁴⁵ Karma rengi ifade eden alaca genellikle kırmızı bir zemin üzerine sarı çubuklu üretilirdi.⁴⁶ Oldukça dayanıklı ve ipekli de dokunabilen alaca zıbın, entari ve yelek yapımında kullanılmıştı.⁴⁷ Manastır'da Şam, Tırnova ve Halep alacaları meşhurdur.⁴⁸ Pamuk-ipek karışımı olan sandal ise terekelerde çoğunlukla kumaş olarak kaydedilmiş,⁴⁹ bazen de kuşak ve kapama ile yazılmıştı.⁵⁰ Günümüz Amerikan bezine benzeyen ve kaput bezini andıran bogasi de pamuklu kumaşlar arasında önemli bir yere sahipti. Bogasi orta kalitede bir kumaş olup çoğunlukla beyaz renkli olsa da boya

³⁶ Koçu, a.g.e., s. 48.

³⁷ Zeki Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, Doruk Yay., İstanbul 2009, s. 16.

³⁸ Koçu, a.g.e., s. 17-18; Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 111.

³⁹ MŞS, 42, vk. 20/2; MŞS, 40, vk. 75/3.

⁴⁰ MŞS, 42, vk. 32/1; MŞS, 43, vk. 12/2.

⁴¹ Halil İnalcık, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Kültür Yay., İst. 2008, s. 88.

⁴² Koçu, a.g.e., s. 35; Tezcan, a.g.e., s. 21-23.

⁴³ MŞS, 43, vk. 12/12; MŞS, 42, vk. 48/4; MŞS, 37, vk. 1/1.

⁴⁴ MŞS, 39, vk. 55/3; MŞS, 39, vk. 56/4; MŞS, 37, vk. 1/1; MŞS, 31, vk. 6/1.

⁴⁵ MŞS, 42, vk. 48/4; MŞS, 43, vk. 12/2; MŞS, 40, vk. 76/3; MŞS, 31, vk. 6/1.

⁴⁶ Koçu, a.g.e., s. 10; Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 43-44.

⁴⁷ MŞS, 32, vk. 6/3; MŞS, 42, vk. 13/6; MŞS, 39, vk. 55/3; MŞS, 42, vk. 31/1.

⁴⁸ MŞS, 31, vk. 6/1; MŞS, 43, vk. 12/12.

⁴⁹ MŞS, 35, vk. 2/1; MŞS, 43, vk. 12/12; MŞS, 31, vk. 6/1.

⁵⁰ MŞS, 43, vk. 7/1; MŞS, 43, vk. 12/12.

maddeleriyle renklendirilip rengine göre adlandırıldığı da olmuştu.⁵¹ Bogasi kumaş çoğunlukla üst giyim olan kürk, kapama, entari ve zıbın yapımında kullanılmıştı.⁵² Beyaz, nefsi, al, yeşil, kırmızı ve siyah renkleri olup⁵³ Denizli, Tırnova ve Musul'dan gelenleri yaygındı.⁵⁴ Terekelerde az rastlanan pamuklu kumaşlar ise astar, çit ve dülbentti. Giysilerin iç tarafına geçirilen astar üç terekede,⁵⁵ üzeri çiçekli ve şekilli pamuk bez ve basma yerine kullanılan çit beş terekede,⁵⁶ değirmi kesilen parçaları üzerine yazma usulü ile nakışlar basılarak baş yemenisi olarak kullanılan dülbend de iki terekede kayıtlara geçmişti.⁵⁷

Erkek giyim-kuşamında kullanılan kumaş türlerinden hâre, dârâyî, kutnî ve kadifeden de bahsetmek gerekir. Hâre, dokuması itibarıyla mermer gibi dalgalı görüntüsü olan düz renkli ipekli bir kumaş olup,⁵⁸ iki terekede kayıtlara geçmişti.⁵⁹ Bir tür ipekli kalın kumaş olan dârâyî,⁶⁰ altı terekede kayıtlara geçmişti.⁶¹ Dârâyî takye ve perde yapımında kullanılmış, Yenişehir ve Brankon olanları tercih edilmişti.⁶² Alacanın benzeri olup, çözüğü ipek, atkısı pamuk ve ipek olan, yollu bir kumaş çeşidi kutnî,⁶³ sekiz terekede kayıtlara geçmiş zıbın, entari ve kaftan yapımında kullanılmış ve alaca ile yeşil renkleri tercih edilmişti.⁶⁴ Yine çözgü ve atkısı ipekten havlı bir kumaş olan kadife,⁶⁵ yalnızca bir terekede kayıtlıdır.⁶⁶

4. GİYSİLER

4.1. Tene Giyilenler (İçlikler)

Evde giyilen kıyafetler çoğunlukla iç giyim eşyalarıyla beraber kaydedilmişlerdi. Bilindiği üzere Osmanlı evinin içi, fazla güneş almayan ve yaz kış serin, ısınma sistemi çok iyi olmayan bir mekândı. Bu yüzden ki Osmanlı giyim geleneği üst üste giyilen giysilerden oluşmuştu.⁶⁷

⁵¹ Fikri Salman, "Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı VI, Erzurum 2004, s. 21.

⁵² MŞS, 39, vk. 75/2; MŞS, 43, vk. 9/1; MŞS, 38, vk. 37/2; MŞS, 43, vk. 10/2; MŞS, 14, vk. 17/3; MŞS, 42, vk. 59/1.

⁵³ MŞS, 39, vk. 75/2; MŞS, 42, vk. 59/1; MŞS, 43, vk. 12/12.

⁵⁴ MŞS, 43, vk. 12/12; MŞS, 40, vk. 76/3; MŞS, 35, vk. 2/1.

⁵⁵ MŞS, 43, vk. 12/12; MŞS, 40, vk. 76/3; MŞS, 31, vk. 6/1.

⁵⁶ MŞS, 32, vk. 8/1; MŞS, 39, vk. 26/2; MŞS, 42, vk. 13/2; MŞS, 42, vk. 19/2; MŞS, 42, vk. 31/1.

⁵⁷ Koçu, *a.g.e.*, s. 98; MŞS, 38, vk. 6/3; MŞS, 43, vk. 10/2.

⁵⁸ Koçu, *a.g.e.*, s. 128; Salman, *a.g.m.*, s. 30.

⁵⁹ MŞS, 43, vk. 12/12; MŞS, 42, vk. 32/1.

⁶⁰ Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lugatı*, Cilt II, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 688.

⁶¹ MŞS, 40, vk. 76/3; MŞS, 42, vk. 32/1; MŞS, 36, vk. 5/2; MŞS, 31, vk. 6/1; MŞS, 39, vk. 51/4; MŞS, 35, vk. 2/1.

⁶² MŞS, 42, vk. 32/1; MŞS, 40, vk. 76/3.

⁶³ İnalcık, *a.g.e.*, s. 103; Tezcan, *a.g.e.*, s. 29.

⁶⁴ MŞS, 31, vk. 6/6; MŞS, 33, vk. 5/3; MŞS, 39, vk. 22/5; MŞS, 43, vk. 14/2; MŞS, 42, vk. 32/1; MŞS, 42, vk. 61/1; MŞS, 43, vk. 12/2; MŞS, 38, vk. 5/3.

⁶⁵ Koçu, *a.g.e.*, s. 39; Hülya Tezcan, "Osmanlı Dokumacılığı", *Türkler*, Cilt XII, (Ed. Hasan C. Güzel-vd.), Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 405.

⁶⁶ MŞS, 43, vk. 62/2.

⁶⁷ Lale Görünür ve Semra Ögel, "Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanılışları", *İTÜ Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2006, s. 66.

Tene giyilen giysilerden en yaygın kullanılanlar birlikte yazılan don ve gömleklerdi. Terekelerde bu iki giysinin çoğu kez birlikte fiyatlandırılması birbirini tamamlamalarından kaynaklanmaktaydı. Don, vücudu belden aşağı baldırın yarısına kadar örten çamaşır iken gömlek ayak bileklerine kadar uzanan oldukça bol bir giysiydi.⁶⁸ Birlikte yazılan bu giysilere biçilen 400 akçelik en yüksek fiyat el-Hâc İsmail'in bürümcük don-gömleğine,⁶⁹ 51 akçelik en düşük fiyat ise Hasan b. Hüseyin'in don-gömleğine verilmişti.⁷⁰ Birlikte yazılanların dışında dört kişinin terekesinde don, kırk altı kişinin terekesinde yalnızca gömlek kayıtlıdır. Bunlardan yalnızca don sahibi olanlardan el-Hâc Mehmed Efendi, üç tanesi 300 akçe değerindeki en pahalı dona sahipken,⁷¹ Şaban Dede 20 akçe değerindeki en ucuz dona sahipti.⁷² Yalnız yazılan gömleklerin özellikleri tam olarak belirtilmemiş olsa da bu gömlekler muhtemelen hem tene giyilenler hem de bunların tamamlayıcısı durumunda bedene giyilenlerdi. Bunlar içerisinde 1.800 akçe en yüksek fiyat Kara Oğlan Mahallesinden es-Seyyid İbrahim Çavuş Ağa'nın terekesindeki 5 adet gömleğe,⁷³ 3 akçe en düşük fiyat Arnavud Belgrad'dan İstanbul'a giderken yolda vefat eden Süleyman'ın terekesindeki 2 adet köhne gömleğe yazılmıştı.⁷⁴ Don-gömlek fiyatları kumaş kalitesine ve kullanım durumuna göre farklılık göstermektedir. Bezzaz el-Hâc Hasan Efendi'nin terekesinde *Badeli*, *Dehgezi*, *Pafta Beyaz* ve *Telli Halep Hatayisi* adıyla dört farklı donluk kayıtlara geçmişti. Bu donluklardan en pahalısı 2.430 akçe değerindeki Telli Halep Hatayisi idi.⁷⁵ Ayrıca gömleği olanlardan altı kişinin terekesinde *gömlek eşi* adıyla bir giysi kayıtlıdır. Eş ifadesi büyük ihtimalle gömleklerin çift olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktaydı. Gömlek eşlerinin fiyatları tek yazılan gömleklere oranla biraz daha ucuzdu. Mesela Ebubekir Ağa'nın normal gömleği 93, gömlek eşi 18,⁷⁶ Murad Kuka'nın normal gömleği 40, gömlek eşi 14 akçeydi.⁷⁷

Erkeklerin bir diğer iç giyim ürünü zıbındır. İçlik olarak da bilinen zıbın, kışın dış giyimin altına giyilen, kolsuz, pamuklu yelettir.⁷⁸ Tereke kayıtlarının elli ikisinde karşımıza çıkması zıbının yaygın kullanıldığını göstermektedir. Mavi, beyaz, alaca, yeşil ve kırmızı renkleri olan zıbınlar kutnî, çuka, bogasi, bez ve şayak gibi kumaşlardan yapılmıştı. Zıbın sahibi erkeklerin geneli tek zıbına

⁶⁸ Koçu, *a.g.e.*, s. 93-95 ve 125.

⁶⁹ MŞS, 32, vk. 8/2.

⁷⁰ MŞS, 36, vk. 10/2.

⁷¹ MŞS, 38, vk. 5/3.

⁷² MŞS, 39, vk. 137/2.

⁷³ MŞS, 43, vk. 62/62.

⁷⁴ MŞS, 39, vk. 22/5.

⁷⁵ MŞS, 43, vk. 12/2.

⁷⁶ MŞS, 35, vk. 1/4.

⁷⁷ MŞS, 39, vk. 56/4.

⁷⁸ Koçu, *a.g.e.*, s. 251.

sahipken 12'si iki, 3'ü üç, 2'si dört ve 1'i de beş zıbına sahipti.⁷⁹ Zıbınların fiyatı eski ve yeni olmalarına, renklerine ve kumaşlarına göre değişiklik göstermiştir. Kara Oğlan Mahallesinden es-Seyyid İbrahim Çavuş'un 504 akçe değerindeki alaca zıbını en pahalı,⁸⁰ Yakub Bey Mahallesinden İbrahim Çelebi'nin 3 akçe değerindeki köhne zıbını ise en ucuz zıbindı.⁸¹

Erkeklerin bir diğer iç giyim eşyası iç gömleği üstüne giyilen ve terekelerin dördünde mintan, ikisinde nimten şeklinde kaydedilen giysiydi.⁸² Kasım Çelebi Mahallesinden Berber İsmail'in mintenine 840,⁸³ Sinan Bey Mahallesinden Mehmed'in kırmızı nimtenine 27 akçe değer biçilmişti.⁸⁴ Azeb Bey Mahallesinde 14.210 akçe servete sahip Tatar Rüstem'in terekesinde ise 480 akçe değerinde bir gecelik kayıtlıdır.⁸⁵

4.2. İç Giyimin Tamamlayıcıları Olarak Bedene Giyilenler

Tene giyilen giysilerin üzerine giyilen tüm eşyalar beden kıyafetlerinin tamamlayıcısıdır. Bunlar evde ve dışarıda giyilenler şeklinde geniş bir yelpazeye sahiptir.

Hem erkek hem de kadınlar tarafından giyilen bol ağırlı geniş üst donu olan şalvar terekelere *seravil*⁸⁶ veya *çintiyan*⁸⁷ olarak da kaydedilmiştir. Erkekler tarafından giyilen şalvarlar, bele uçkurla bağlanıp bacakları bol, paçaları ayak bilekleri üstüne kadar iner, paça ağzı birden daralırdı.⁸⁸ İncelenen terekelerin otuz yedisinde kayıtlı olan çintiyanın 270 akçe değerindeki en pahalısını Hüseyin Subaşı Mahallesinden Terzi Ahmed,⁸⁹ 9 akçe değerindeki en ucuzunu ise Yakub Bey Mahallesinden Mehmed giymişti.⁹⁰ Çintiyan sahibi erkeklerden yalnızca 5'inin iki, diğerlerinin birer çintiyanı vardı. Yirmi iki terekede kayıtlı olan şalvarın 1.740 akçe değerindeki en pahalısını Kasım Çelebi Mahallesinden Berber İsmail,⁹¹ 3 akçe değerindeki en ucuzunu Sinan Bey Mahallesinden Ahmed giymişti.⁹² En pahalı

⁷⁹ MŞS, 33, vk. 5/3; MŞS, 39, vk. 12/2; MŞS, 39, vk. 55/3; MŞS, 39, vk. 137/2; MŞS, 42, vk. 35/2; MŞS, 42, vk. 54/5; MŞS, 40, vk. 42/3; MŞS, 40, vk. 76/3; MŞS, 37, vk. 1/1; MŞS, 37, vk. 4/2; MŞS, 36, vk. 8/1; MŞS, 36, vk. 10/2; MŞS, 39, vk. 138/1; MŞS, 42, vk. 28/3; MŞS, 43, vk. 62/2; MŞS, 42, vk. 13/6; MŞS, 36, vk. 1/1; MŞS, 32, vk. 12/1.

⁸⁰ MŞS, 43, vk. 62/2.

⁸¹ MŞS, 42, vk. 35/2.

⁸² Koçu, *a.g.e.*, s. 174.

⁸³ MŞS, 43, vk. 61/2.

⁸⁴ MŞS, 37, vk. 5/4.

⁸⁵ MŞS, 43, vk. 61/1.

⁸⁶ Seravil; şalvar, don. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004, s. 939.

⁸⁷ Çintiyan; don nev'inden, paçası büzgülü geniş şalvar. Bkz. Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 375.

⁸⁸ Koçu, *a.g.e.*, s. 215.

⁸⁹ MŞS, 38, vk. 37/2.

⁹⁰ MŞS, 36, vk. 8/1.

⁹¹ MŞS, 43, vk. 61/2.

⁹² MŞS, 42, vk. 12/4.

şalvar sahibi Berber İsmail'in biri 840, biri 120 ve biri de 513 akçe değerinde üç şalvarı daha vardı. İsmail dışındaki erkeklerden 2'sinin iki, diğerlerinin birer şalvarı vardı. Dokuz terekede karşımıza çıkan seravilin en pahalısı Kara Oğlan Mahallesinden es-Seyyid İbrahim Çavuş'a aitti.⁹³ Seyyid İbrahim'in 780 akçe değer biçilen gömlek ile seravili dışında diğer altı seravili 1.389 akçeydi. İbrahim dışında 3'ünün iki, diğerlerinin birer seravili vardı. Bunlar içerisinde en ucuz seravil ise ikisine 15 akçe değer biçilen Mütevveli Hüseyin Aka'ya aitti.⁹⁴ Şalvar, seravil ve çintianlar çoğunlukla aba ve çuka kumaştan dikilmiş, kırmızı ve mavi renkler tercih edilmişti. Fiyatlarındaki farklılık kumaş türü ve kullanım durumundan kaynaklanmaktaydı.

Erkeklerin belden yukarı giydikleri giysiler gömlek, entari, fistan ve yelektir. Terekelerin % 9'unda don ile % 30'unda yalnız yazılarak karşımıza çıkan gömleğin hem yukarıda anlatıldığı gibi iç giyimin bir parçası hem de ev içinde giyilen önemli bir üst giysisi olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen don ile kaydedilenler tene, yalnız kaydedilenler ise bedene giyilmekteydi. Gömlek yapımında bürümcük kumaş tercih edilmiş, köhne ve cedid olanlar belirtilmişti.⁹⁵ Yalnız yazılan gömlekler içinde en yüksek fiyat olan 1.800 akçe Kara Oğlan Mahallesinden es-Seyyid İbrahim Çavuş Ağa'nın terekesindeki 5 adet gömleğe,⁹⁶ en düşük fiyat olan 3 akçe misafirken vefat eden Süleyman'ın terekesindeki 2 adet köhne gömleğe yazılmıştı.⁹⁷ Bu grupta yer alan 46 kişiden; 11'inin iki, 2'sinin üç, 2'sinin beş, 1'inin dokuz diğerlerinin de birer gömleği vardı.⁹⁸ Oğul Paşa Mahallesinden el-Hâc Yusuf'un terekesinde ise 60 akçe değerinde bir gömlek bezi kayıtlara geçmişti.⁹⁹

İnce kumaşlardan dikilen, iki tarafı yırtmaçlı, geniş kollu, iç etekli, uzun gömlek şeklinde düz ve süssüz bir giysi olan entari, erkekler tarafından çoğunlukla yatarken giyilebilen bir giysi türüydü.¹⁰⁰ Terekelerin on yedisinde kayıtlara geçen entari fiyatları kumaş türü ve kullanım durumuna göre değişiklik göstermişti. Es-Seyyid İbrahim Çavuş Ağa'nın sahip olduğu 1.557 akçe değerindeki alaca entari en pahalı,¹⁰¹ Kantarcı Hüseyin'in sahip olduğu 3 akçe değerindeki köhne aba entari ise en ucuz entari olarak kayıtlara geçmişti.¹⁰² Kutni, bogasi, aba ve alaca kumaştan

⁹³ MŞS, 43, vk. 62/2.

⁹⁴ MŞS, 42, vk. 54/5.

⁹⁵ MŞS, 42, vk. 20/2; MŞS, 40, vk. 75/3; MŞS, 32, vk. 8/2; MŞS, 43, vk. 14/2; MŞS, 36, vk. 3/3; MŞS, 39, vk. 79/1.

⁹⁶ MŞS, 43, vk. 62/62.

⁹⁷ MŞS, 39, vk. 22/5.

⁹⁸ MŞS, 42, vk. 17/3; MŞS, 42, vk. 20/2; MŞS, 43, vk. 61/2; MŞS, 43, vk. 62/1; MŞS, 43, vk. 14/2; MŞS, 43, vk. 62/2.

⁹⁹ MŞS, 36, vk. 5/2.

¹⁰⁰ Koçu, a.g.e., s. 102; Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 541.

¹⁰¹ MŞS, 43, vk. 62/2.

¹⁰² MŞS, 40, vk. 41/3.

yapılan entarilerde yeşil, alaca ve beyaz renkler revaçtaydı. Entari sahibi erkeklerden 1'inin üç, 4'ünün iki, diğerlerinin birer entarileri vardı.

Entari veya gömlek üzerine giyilen bir giysi türü olan yelek de on iki terekede kayıtlara geçmişti.¹⁰³ Yelek sahibi erkeklerden 1'inin üç, 4'ünün iki, diğerlerinin birer yeleği vardı. Kasım Çelebi Mahallesinden Berber İsmail'in 423 akçe değerindeki yeleği en pahalı,¹⁰⁴ misafirken ölen Süleyman'ın ve Pirlepe Naibi Mehmed Efendi'nin 12 akçe değerindeki yelekleri ise en ucuz yeleklerdi.¹⁰⁵ Yelekler çuka kumaştan yapılmış alaca, yeşil, kırmızı ve siyah renkleri tercih edilmişti.

Daha ziyade dervişlerin giydiği üst giysi olarak bilinen hırka,¹⁰⁶ yalnızca tekkede misafirken ölen Derviş Ahmed b. Abdi'nin terekesinde kayıtlara geçmişti. Derviş Ahmed'in bir adet köhne hırkasına 37 akçe değer biçilmişti.¹⁰⁷ Terekelerin yedisinde bedenlik olarak kaydedilen şeyin de ev içerisinde entari gibi giyilen bir giysi türü olduğu düşünülmektedir. Nitekim kayıtların birinde zıbın ile yazılmış olması,¹⁰⁸ tene giyilen giysilerin üzerine giyildiği fikrini desteklemektedir. Bedenliklerin yapımında çuka kumaş kullanılmış, yeşil ve mavi renk tercih edilmişti. Bedenlik sahibi olanların hepsinin birer bedenliği olup, 370 akçe değerindeki en pahalısı el-Hâc Ramazan'ın terekesinde *cedid mavi çuka bedenlik*,¹⁰⁹ 38 akçe değerindeki en ucuzu Şaban Dede'nin terekesinde *köhne çuka bedenlik* olarak kayıtlıdır.¹¹⁰

4.3. Üst ve Dış Giyim Eşyaları

Bedene giyilenlerin üstüne ya da dışarıya çıkarken giyilen dış giysiler bu grupta değerlendirilecektir. Dolama, kapama, kaftan, biniş, cübbe, ferace, kerrake, kontuş ve kürkler bu türdendir.

Bir entari türü olan ve çoğunlukla iç gömleği üzerine giyilen, önü açık ve belden kavuşturularak kuşak bağlanan bazen topuklara kadar inen dolama hem erkek hem de kadın giysisiydi.¹¹¹ Manastır'da dolama sadece erkekler tarafından giyilmiş ve kırk dört terekede yer almıştı.¹¹² Dolama sahibi erkeklerden 9'unun iki, 2'sinin üç diğerlerinin birer dolaması vardı. Ekseriyetle çukadan yapılmış olsalar

¹⁰³ Temel Öztürk, "1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon'da Giyim-Kuşam Kültürü", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 18, 2015, s. 18.

¹⁰⁴ MŞS, 43, vk. 61/2.

¹⁰⁵ MŞS, 39, vk. 22/5; MŞS, 43, vk. 14/2.

¹⁰⁶ Koçu, a.g.e., s. 129.

¹⁰⁷ MŞS, 36, vk. 7/1.

¹⁰⁸ MŞS, 38, vk. 15/2.

¹⁰⁹ MŞS, 39, vk. 75/2.

¹¹⁰ MŞS, 39, vk. 137/2.

¹¹¹ Koçu, a.g.e., s. 92; Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 470-471; Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılar'da Narh Mütessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Yayınevi, Ankara 1983, s. 346.

¹¹² Zülfiye Koçak, "Manastır'da Kadın Giyim-Kuşam Kültürü (1700-1730)" *XIX. Türk Tarih Kongresi 3-7 Ekim 2022 Özet Kitapçığı*, TTK Yay, Ankara 2022, s. 270-271.

da kadife ve şayak olanlar da vardı. Tercih edilen renkler yeşil, kırmızı, mavi, sarı, turuncu ve nefli idi. Yapıldıkları kumaş kalitesi ve kullanım durumuna göre fiyatları 12 akçe ile 5.400 akçe arasında değişen dolamaların en pahalısı, Manastır'da 304.403 akçe servetle en zengin beşinci erkek olan es-Seyyid İbrahim Çavuş'un terekisinde kayıtlıdır. İbrahim Çavuş'un bu kadife dolamasının yanında 2.520 akçe değerinde bir de yeşil dolaması vardı.¹¹³ Emir Mahallesinden el-Hâc Halil'in 12 akçe değerindeki köhne dolaması da en ucuz dolamaydı.¹¹⁴

Erkeklerin dış giysilerinden bir diğeri kapamadır. Kapama elbise takımı yerine kullanılan bir tabir olmakla birlikte, daha ziyade soğuktan korunmak amacıyla, vücudu baştan aşağı örten uzun bir giysiyi de tanımlamaktadır. Osmanlı döneminde medrese talebeleri ile yeniçerilere verilen elbiselere de kapama denilmiştir.¹¹⁵ Kırk sekiz erkek terekisinde kayda geçmiş olması yaygın kullanıldığını göstermektedir. Kapama sahibi erkeklerden 6'sı iki, diğerlerinin hepsi bir kapamaya sahipti. Kapama fiyatları kürk ve kaftanlara göre daha ucuz olup 16 ile 320 akçe arasında değişmekteydi. Fiyatı belirleyen en önemli etken kumaş türü ile kullanım durumuydu. Köhne ve müstamel olarak kaydedilen kapamaların sayısı hem çok fazla hem de diğerlerine göre daha ucuzdu.¹¹⁶ Kapama dikiminde en fazla bogasi kumaş kullanılmış olsa da¹¹⁷ sandal olanları da vardı.¹¹⁸ Bu kumaşlarda tercih edilen renk ise çoğunlukla siyah, mavi, kırmızı, sarı ve yeşildi.¹¹⁹ Eyne Bey Mahallesinden el-Hâc Beşir en pahalı,¹²⁰ Oğul Paşa Mahallesinden el-Hâc Yusuf ile Hamza Bey Mahallesinden Abdünnebi Kethüda en ucuz kapamayı giymişlerdi.¹²¹ Abdünnebi Kethüda'nın 61 akçe değer biçilen bir de köhne kapaması vardı.

Boyu diz kapağı, ayak bilekleri veya yere kadar uzanan çoğunlukla önden açık ancak kuşaklı ya da bele kadar iliklenen çeşitlerinin de olduğu dik yahut devrik yakalı, çeşitli renklerde kıymetli kumaşlardan yapılan üst giyim eşyalarından olan kaftan,¹²² yalnızca yedi terekede kayıtlıdır. Az sayıda kayıtlara

¹¹³ MŞS, 43, vk. 62/2.

¹¹⁴ MŞS, 39, vk. 57/2.

¹¹⁵ Koçu, a.g.e., s. 144; Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 164.

¹¹⁶ MŞS, 33, vk. 4/2; MŞS, 33, vk. 5/3; MŞS, 39, vk. 26/2; MŞS, 39, vk. 56/4; MŞS, 42, vk. 19/2; MŞS, 42, vk. 32/1.

¹¹⁷ MŞS, 39, vk. 75/2; MŞS, 42, vk. 59/1; MŞS, 42, vk. 67/4.

¹¹⁸ MŞS, 40, vk. 42/3.

¹¹⁹ MŞS, 32, vk. 6/3; MŞS, 32, vk. 8/1; MŞS, 33, vk. 5/3; MŞS, 39, vk. 27/2; MŞS, 42, vk. 21/1; MŞS, 42, vk. 62/4.

¹²⁰ MŞS, 32, vk. 6/3.

¹²¹ MŞS, 36, vk. 5/2; MŞS, 36, vk. 7/7.

¹²² Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Kaftan", *DİA*, Cilt Ek-I, TDV Yay., Ankara 2020, s. 707; Kaftan ayrıca ham ipekten ve pamuktan aralarında sarı ipek ve dört kollu elbise olarak tanımlanmış ve eski devirlerde, kaftan kumaşlarının resimli olarak sonraki dönemlerde ise çiçeklerle tezayin edildiği ifade edilmiştir. Bu konuda ve XIV ile XV. yüzyıla ait kaftanlar için bkz. Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, Fasikül I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946, s. 10-

geçmesi çok yaygın kullanılmadığına işaret etmektedir. Kaftan, Osmanlı kıyafetleri içinde önem verilen ve itibar gören bir giysi olup,¹²³ giyen kişinin zenginliğini ve zarafetini yansıtır.¹²⁴ Manastır'da kaftanlar çoğunlukla hatayi, kutni ve hâre kumaşlardan yapılmışlardı.¹²⁵ Kaftanların fiyatları dikildikleri kumaş türü, rengi, kullanım durumları ve aksesuar olarak kullanılan düğmelerin kalitesine göre değişiklik gösterse de hâre olanlar daha pahalı, köhne olarak kaydedilen eski ve kullanılmış olanlar daha ucuzdu.¹²⁶ Renk olarak da yeşil ve mor tercih edilmişti.¹²⁷ Kaftan sahibi erkeklerden 2'sinin iki, diğerlerinin birer kaftanı vardı. İki kaftanı olanlardan Kalıncızâde Hasan'ın toplam servet miktarı 20.906 akçe olup, bu servetin 1.240 akçesini yani % 6'lık kısmını kaftanlar oluşturmuştu. Hasan'ın 400 akçe değerinde bir hatayi, 840 akçe değerinde bir hâre kaftanı vardı.¹²⁸ İki kaftana sahip diğer kişi ise 47.570 akçe servete sahip Sarraç Ahmed Çelebi idi. Ahmed'in iki köhne kaftanına 258 akçe değer biçilmişti.¹²⁹ Erkekler arasında 840 akçelik en pahalı kaftanı Ali Çavuş Mahallesinden Kalıncızâde Hasan, 258 akçe değerindeki en ucuz iki kaftanı ise Kara Debbağ Mahallesinden Sarraç Ahmed giymişti. Kaftan sahibi erkeklerin toplam terekeleri 525.682 akçe, ortalama servet miktarları 75.097 akçe olup 3'ü zengin, 4'ü orta sınıfa mensuptu. Bu durum kaftan giyebilmenin servet sahibi olmakla ilişkili olduğu fikrini vermektedir.

Daha ziyade ulema ve yüksek rütbeden olanların giydiği geniş bir elbise olan biniş, cübbe ile ferace arası bir giysidir. Zira biniş cübbeden daha geniş, feraceden daha dardır. Binişin ayaklara kadar olan kolları uzun ve kolların yenleri sarkıktır. Bu yenler yaz aylarında sıvanır, kış aylarında düğümlenirdi.¹³⁰ Manastır'da yirmi üç terekede kayıtlara geçen binişin 4.803 akçe değerindeki en pahalısını es-Seyyid İbrahim Çavuş,¹³¹ 45 akçe değerindeki en ucuzunu ise Kayyım Ahmed giymişti.¹³² Aradaki bu fiyat farkı İbrahim'in binişinin çuka, Ahmed'inkisinin abadan dikilmiş olmasındandı. İbrahim'in bu pahalı binişinin yanında biri 4.743 akçe değerinde kırmızı, diğeri 3.600 akçe değerinde yeşil çukadan yapılma iki binişi daha vardı. Bu binişler es-Seyyid İbrahim Çavuş'un terekisinin % 4'ünü oluşturmuştu. Biniş sahibi erkeklerin 3'ü fakir, 11'i orta, 9'u

17; Daha sonraki yüzyıllarda imâl edilen kaftanlar ve kumaşları hakkında bkz. Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, s. 11-41 ve 67-79.

¹²³ Görünür- Ögel, a.g.m., s. 62.

¹²⁴ Gülser Oğuz, "61 Numaralı Edirne Şer'iye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü", *Millî Folklor*, Cilt 23, Sayı 92, 2011, s. 110.

¹²⁵ MŞS, 42, vk. 32/1; MŞS, 43, vk. 12/2.

¹²⁶ MŞS, 42, vk. 32/1; MŞS, 39, vk. 12/2; MŞS, 38, vk. 5/3.

¹²⁷ MŞS, 32, vk. 6/3; MŞS, 42, vk. 54/5.

¹²⁸ MŞS, 42, vk. 32/1.

¹²⁹ MŞS, 39, vk. 12/2.

¹³⁰ Koçu, a.g.e., s. 39; Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 235.

¹³¹ MŞS, 43, vk. 62/2.

¹³² MŞS, 42, vk. 19/2.

zengin sınıfından olup, 3'ünün hacı, 2'sinin seyyid, 1'inin efendi, 2'sinin ağa, 2'sinin zâde, 1'inin çelebi unvanıyla yazılıp 5'inin esnaf, diğerlerinin de askeri sınıfa mensup olması dikkat çekmektedir. Binişler ağırlıklı olarak yünlü kumaş olan çukadan dikilmişlerse de kontuş ve aba olanlar da vardı. Renk olarak kırmızı, mavi, siyah, beyaz, yeşil ve açık yeşil tercih edilmişti. Binişler içerisinde Ali Çavuş Mahallesinden Kalıncızâde Hasan'ın terekasında kayıtlı ve 700 akçe değerindeki *şemsiyeli biniş* dikkat çekmektedir. Şemsiyeli ifadesi kuvvetle muhtemelen günümüzdeki kapüşonu karşılamaktaydı.¹³³

Binişlerin kürkle kaplı olanları da vardı. Sekiz terekede kayıtlı bu tür binişlerden 3.120 akçe değerindeki en pahalısı Azeb Bey Mahallesinden Tatar Rüstem'e,¹³⁴ 379 akçe değerindeki en ucuzu ise Eyne Bey Mahallesinden İsmail Efendi'ye aitti.¹³⁵ Ekseriyetle çukadan yapılan binişler nâfe ve cılkafa kürklerle kaplanmış¹³⁶ ve kürklerle kaplı olmayan binişlere göre daha yüksek fiyatlarla işlem görmüşlerdi.¹³⁷

Bazen ulema sınıfının biniş altına giydikleri dar bir elbise,¹³⁸ bazen üste giyilen bir çeşit biniş olarak düşünülmüş¹³⁹ olsa da cübbenin tam anlamıyla tanımı yapılabilmiş değildir.¹⁴⁰ Bir üst giysi olan cübbenin daha ziyade ulema sınıfı tarafından giyildiği ifade edilse de Manastır'da hem askerî hem de reaya sınıfından olan erkekler cübbe giymişlerdi. Cübbesi olan sekiz erkekten 2'si esnaf, 2'si hâcî, 1'i seyyid, 1'inin ise babası efendi yazılmış diğerleri hakkında tanımlayıcı bir unvan kullanılmamıştı. Ayrıca cübbe sahiplerinden 3'ü orta, diğerleri zengin gelir gurubundan olup orta guruptakilerden 1'inin, zengin guruptakilerden ise 2'sinin iki cübbesi vardı. Yine orta gelir gurubundan semerci Ahmed, 4 cübbesiyle en fazla cübbeye sahip kişi olarak dikkat çekmektedir.¹⁴¹ Cübbeler içerisinde 1.738 akçe değerindeki en pahalısını es-Seyyid İbrahim Çavuş Ağa giyerken, dört tanesine 195 akçe değer biçilen en ucuzlarını ise Semerci Ahmed giymişti.¹⁴² Cübbelerde yalnızca beyaz, çuka, kürk ve köhne ayırt edici özellik olarak yazılmıştı. Bu özelliklere göre beyaz olan üçüncü, çuka olan da dördüncü en pahalı cübbelerdi.¹⁴³

¹³³ MŞS, 42, vk. 32/1.

¹³⁴ MŞS, 43, vk. 61/1.

¹³⁵ MŞS, 40, vk. 75/3.

¹³⁶ MŞS, 42, vk. 21/1; MŞS, 43, vk. 7/1; MŞS, 43, vk. 62/1; MŞS, 40, vk. 75/3.

¹³⁷ MŞS, 43, vk. 61/1; MŞS, 43, vk. 62/1; MŞS, 43, vk. 62/2; MŞS, 42, vk. 21/1.

¹³⁸ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 311.

¹³⁹ Serdar Genç ve Gülsüm Genç, "Ruşuk'ta Giyim Kuşam (17.-18. Yüzyıllar)", *XI. Uluslararası Mübadele ve Balkan Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri Kitabı*, 02-03 Aralık 2017 Samsun, (Ed. Mehmet Yavuz Erler), Erol Ofset, Samsun 2018, s. 567.

¹⁴⁰ Koçu, *a.g.e.*, s. 57-58.

¹⁴¹ MŞS, 43, vk. 13/3.

¹⁴² MŞS, 43, vk.62/2; MŞS, 43, vk. 13/3.

¹⁴³ MŞS, 43, vk.61/2; MŞS, 43, vk. 62/1.

Abbâsîlerden beri İslâm ülkelerinde özellikle ulemâ ve devlet adamları tarafından kullanılan ferace, Osmanlılarda XV. yüzyıl sonundan devletin yıkılış yıllarına kadar giyilmiş bir üst giysidir.¹⁴⁴ XVI. ve XVII. yüzyıllarda hafif “V” yaka şeklinde biçilen feracelere, XVIII. yüzyılda en az birer karış olmak üzere geniş yakalar takılmıştı. Bu zaman zarfında yaka biçimiyle birlikte, renk ve kumaş türlerinde de değişim yaşanmıştı. Nitekim ilk dönemlerde kırmızı ve koyu renkler, XVIII. yüzyılda daha ince ve süslü kumaşlar tercih edilmişti.¹⁴⁵ Manastır’da 1’i fakir, 7’si orta, 2’si zengin sınıftan olmak üzere on erkeğin feracesi vardı. Bunlardan yalnızca 204.679 akçe servete sahip el-Hâc Mehmed Efendi’nin biri 3.000 akçe değerinde *samur kaplı*, biri 2.000 akçe değerinde *maî cılkafa*, biri de 1.200 akçe değerinde *kürk kaplı çuka telli* olmak üzere üç feracesi olup diğerlerinin birer feracesi vardı.¹⁴⁶ Daha ziyade sof ve çuka kumaştan yapılan feracelerde, kürklü olanları rağbet görmüş en fazla mavi, yeşil, cevzi, kırmızı, siyah ve mor renkleri tercih edilmişti. Manastırda 3.000 akçe değerindeki en pahalı feraceyi el-Hâc Mehmed, 82 akçe değerindeki en ucuz feraceyi ise İsmail b. Yusuf giymişti.¹⁴⁷ Feraceler arasındaki bu fiyat farkı sahiplerinin servet miktarlarıyla doğrudan ilgiliydi. Zira zengin sınıfa mensup el-Hâc Mehmed, samur kaplı ferace edinebilmişken, 24.105 akçe servetiyle orta sınıfa mensup olan İsmail, hiçbir özelliği olmayan siyah ferace edinmişti.

Erkeklerin bir diğer üst giysisi ince softan yapılan hafif bir cübbe olarak tanımlanan kerrake idi.¹⁴⁸ Manastır’da sadece askeri sınıfa mensup iki kişinin terekisinde kayıtlara geçmesi kullanımının sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Kerrake sahibi erkeklerden ilki 587.200 akçe servete sahip eski Sol Kol Alaybeyi Ali Bey’dir. Ali Bey, Manastır’da en zengin ikinci kişi olup sof kerrakesine 600 akçe değer biçilmişti.¹⁴⁹ Kerrake sahibi diğer kişi ise Rumeli Valisi Vezir Abdullah Paşa tarafından imdâd-ı hazariye tahsiline memur edilen ve el-Hâc İbrahim Ağa’nın evinde misafirken vefat eden Mehmed Ağa idi. Mehmed Ağa’nın kırmızı çuka kerrakesine ise 400 akçe değer biçilmişti.¹⁵⁰

Devlet adamlarının giydiği üstlük olarak tanımlanan¹⁵¹ ve ekseriyetle padişaha mahsus, kollu veya kolsuz, enli yakalı, siyah tilki kürkü kaplı, önü kıymetli taşlarla işlenmiş, mücevherlerle bezeli çaprazvari kaytanlar bulunan bir üst giysisi olan kapaniçenin, Türk kaynaklarındaki karşılığı olduğu ifade edilen

¹⁴⁴ Hülya Tezcan, “Ferace”, *DİA*, Cilt XII, TDV Yay., İstanbul 1995, s. 349.

¹⁴⁵ Melek Sevrüktekin Apak ve Filiz Onat Gündüz ve Fatma Öztürk Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1997, s. 101; Genç ve Genç, a.g.m., s. 569.

¹⁴⁶ MŞS, 38, vk. 5/3.

¹⁴⁷ MŞS, 38, vk. 5/3; MŞS, 40, vk. 42/3.

¹⁴⁸ Koçu, a.g.e., s. 154.

¹⁴⁹ MŞS, 39, vk. 68/1.

¹⁵⁰ MŞS, 39, vk. 14/1.

¹⁵¹ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, s. 293.

kontuş¹⁵² on altı terekede kayıtlıdır. Bu tereke sahiplerinden 5'inin zengin, 8'inin orta, 3'ünün fakir sınıfından olması ve 2'sinin seyyid, 2'sinin çelebi, 2'sinin debbağ, 1'inin hallaç, 1'inin el-Hâc ve 1'inin de kethüda unvanıyla yazılması kontuşun farklı zümrelere mensup kişiler tarafından giyildiğine işaret etmektedir. Kontuş sahibi kişilerden 1'inin üç, 2'sinin iki diğerlerinin ise yalnız birer kontuşu vardı. Kontuşlar genellikle çukadan yapılmış, kırmızı, mavi, yeşil ve mor renkler tercih edilmişti. Fiyatları 860 ile 72 akçe arasında değişen kontuşların en pahalısını Hamza Bey Mahallesinden Hüseyin Yazıcı,¹⁵³ en ucuzunu Yakub Bey Mahallesinden İbrahim Çelebi giymişti.¹⁵⁴

Erkeklerin yağmurlu havalarda yağmurdan korunmak amacıyla giydikleri bir üst giysi olan yağmurluk kırk terekede kayıtlıdır. Yağmurluk sahiplerinin 21'i orta, 13'ü zengin, 6'sı ise fakir gelir gurubuna mensup olup yalnızca 2'sinin birden fazla yağmurluğu vardı. Bunlardan ilki 49.818 akçe servete sahip Zindakizâde İbrahim Efendi,¹⁵⁵ ikincisi 27.786 akçe servete sahip Takyeci Halil'dir.¹⁵⁶ İbrahim Efendi'nin biri 160, diğeri 201 akçe değerinde iki, Takyeci Halil'in ise 144 akçe değerinde bir aba ve 27 akçe değerinde bir köhne olmak üzere iki yağmurluğu vardı. Yağmurluklar çoğunlukla aba kumaştan dikilmiş kırmızı, siyah ve beyaz renkler tercih edilmişti. Yağmurluklar içerisinde 840 akçe değerindeki en pahalısını Kara Oğlan Mahallesinden 305.403 akçe servete sahip es-Seyyid İbrahim Çavuş,¹⁵⁷ 15 akçe değerindeki en ucuzunu Hasan Efendi Hanı'nda kalan Kantarcı Hüseyin giymişti.¹⁵⁸ Terekelerin ikisinde ise yağmurluğun muhafaza edildiği yağmurluk kesesi kayıtlara geçmişti. Kese sahibi olanlardan Tatar Rüstem'in yağmurluk kesesine 300 akçe değer yazılmışken,¹⁵⁹ el-Hâc Mehmed Efendi'nin yağmurluk ve yağmurluk kesesine 480 akçe değer yazılmıştır.¹⁶⁰

Erkeklerin diğer bir üst giysisi olan kürk, hayvan postları ve postlara kaplanan kumaşlardan yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlarda daha çok soğuktan korunmak için giyilmiş ancak zamanla lüks bir meta haline dönüşerek her mevsimde giyilir olmuştur. XVII. yüzyılda Osmanlı piyasalarında başta samur olmak üzere vaşak, zerdava, kakum, tilki, kursak, sansar, sincap, cılkafa, tavşan, göçen, kokarca, çakal, kuzu, kedi postlarından yapılmış kürklere sıkça rastlanmaktaydı. Bu kürkler hayvanların cins ve özelliklerine göre farklı tür ve

¹⁵² Özer Küpeli, "Revan Seferi'ne Götürülen Padişah Kıyafetleri", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı II/2, Aralık 2016, s. 36.

¹⁵³ MŞS, 42, vk. 50/1.

¹⁵⁴ MŞS, 42, vk. 35/2.

¹⁵⁵ MŞS, 42, vk. 13/6.

¹⁵⁶ MŞS, 39, vk. 51/4.

¹⁵⁷ MŞS, 43, vk. 62/2.

¹⁵⁸ MŞS, 40, vk. 41/3.

¹⁵⁹ MŞS, 43, vk. 61/1.

¹⁶⁰ MŞS, 38, vk. 5/3.

kalitelerde pazarlarda yer almıştı. Giysiler için en çok kullanılan kürkler değerlerine göre sırasıyla siyah tilki, Sibiryâ gri sincabı, samur, elma yanağı, vaşak, zerdeva ve kakum idi. Bunların yanı sıra Osmanlı piyasalarında farklı gelir durumuna sahip insanlara hitap edebilecek farklı tür ve kalitede kürkler bulunmaktaydı. İhtiyaç duyulan her türden ve kaliteden kürkler özellikle de samur, vaşak ve zerdeva kürkleri Rusya'dan temin edilirdi.¹⁶¹

Osmanlı Devleti'nde kürk ayrıca merasimlerde devlet erkânına taltif amacıyla ve elçilere hil'at olarak da sunulmuştu. Yüksek rütbeli devlet erkânına genellikle samur, kakum ve sincap kürkleri verilirdi. Siyah tilki kürkü ise çok değerliydi ve yalnızca padişahlara mahsustu fakat padişahlar taltif amaçlı sadrazama, ender de olsa diğer kimselere bu kürkü verebilmişlerdi.¹⁶² Tereke kayıtlarına yansıdığı kadarıyla kürk, Manastır'da hem bütün bedeni sıcak tutan bir dış giysi hem süs ve giyim aksesuarı hem de itibar ve statüyü gösteren bir eşyaydı. Ayrıca fiyat, kalite, renk, yapıldıkları hayvan postu, kullanım durumu gibi çeşitli özellikler bakımından en dikkat çeken ve oldukça yaygın kullanılan bir sokak kıyafeti idi. Nitekim incelenen yüz kırk terekenin doksan dokuzunda kayıtlara geçmiş olması erkeklerin yaklaşık % 71'inin kürk sahibi olduğunu göstermektedir. Kürk sahibi olanların 26'sı üst, 53'ü orta, 20'si düşük gelir seviyesine sahipti. Manastır'da sincap, kuzu, zerdeva, cılkafa, nâfe, şayak ve sansar kürkleri,¹⁶³ çuka, bogasi, bez, pafta, aba, sof ve keçe gibi kumaşlarla kaplanmış,¹⁶⁴ yeşil, mavi, kırmızı, mor, sarı, meşki, nefsi, siyah ve beyaz renkte olanlar tercih edilmişti.¹⁶⁵ Kayıtlara geçen kürklerin büyük çoğunluğunun beden kürkü olması onların daha ziyade soğuktan korunmak amaçlı kullanıldığını, birden fazla kürk sahibi olanların ise kürklerini servet ve statülerini gösterme aracı olarak kullandıklarını düşündürmektedir. Nitekim Kara Debbağ Mahallesinden Ali Çelebi'nin köhne beden kürkü 83,¹⁶⁶ yine aynı mahalleden es-Seyyid el-Hâc Mustafa Efendi'nin köhne cılkafa kürkü 630, iki siyah kürkü 174, iki beyaz kuzu kürkü 1.420, mavi çuka sansar kürkü 2.000, sincap kürkü 490 ve diğer kürkü de 50 akçeydi.¹⁶⁷ Toplam serveti 15.177 akçe olan Ali'nin sahip olduğu beden kürkü onun dışarı çıkarken giyinme ihtiyacını karşılarken, toplam serveti 187.130 akçe olan el-Hâc Mustafa'nın sahip olduğu sekiz kürk onun zenginliğini yansıtmıştı. Ayrıca el-Hâc

¹⁶¹ Filiz Karaca, "Kürk", *DİA*, Cilt XXVI, TDV Yay., Ankara 2002, s. 568-569; Nureddin Sevin, *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 101-107.

¹⁶² Filiz Karaca, "Hil'at", *DİA*, Cilt XVIII, TDV Yay., İstanbul 1998, s. 26; Zeki Tekin, "Osmanlılarda Kürk Kullanımı", *Türkler*, (Ed. Hasan C. Güzel vd.), X, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 644-645.

¹⁶³ MŞS, 42, vk. 21/1; MŞS, 42, vk.13/6; MŞS, 42, vk. 17/3; MŞS, 31, vk. 3/5; MŞS, 39, vk. 68/1; MŞS, 42, vk. 26/3.

¹⁶⁴ MŞS, 37, vk. 2/1; MŞS, 37, vk. 5/4; MŞS, 41, vk. 3/6; MŞS, 39, vk. 18/4; MŞS, 43, vk. 12/2; MŞS, 38, vk. 5/3.

¹⁶⁵ MŞS, 32, vk. 6/3; MŞS, 39, vk. 9/4; MŞS, 39, vk. 18/4; MŞS, 42, vk. 32/1; MŞS, 31, vk. 6/1; MŞS, 40, vk. 41/2; MŞS, 42, vk. 3/1; MŞS, 37, vk. 2/1.

¹⁶⁶ MŞS, 38, vk. 17/4.

¹⁶⁷ MŞS, 40, vk. 41/2.

Mustafa'nın terekesinde dört âdetine 410 akçe değer yazılan siyah kuzu kürk tahtası kayıtlıdır. Bu tahtalar muhtemelen kürklerin saklanması ve korunması amacıyla yapılmış küçük tahta sandıklardı. El-Hâc Mustafa'nın bu kürk tahtaları, İbrahim Çelebi'nin 47 akçelik beden kürkünden,¹⁶⁸ el-Hâc İsmail'in 60 akçelik köhne kürkünden,¹⁶⁹ Seyyid Abdullah'ın 65 akçe değerindeki köhne bogasi kürkünden¹⁷⁰ ve diğer birçok kürkten daha pahalıydı.¹⁷¹ Yine iki terekede kürk parçaları kayıtlara geçmişti. Bu parçalara yazılan değerler kürk fiyatlarından oldukça düşük olması, bunların kürk dikiminden artan parçalar olduğu fikrini vermektedir. Mesela Kara Debbağ Mahallesinden el-Hâc Mustafa'nın mavi çuka cılkafa kürküne 470, kürk parçasına 24 akçe,¹⁷² yine aynı mahalleden Bezzaz el-Hâc Hasan Efendi'nin nâfe kırmızı kürküne 1.800, mavi cılkafa kürküne 1.200, beden kürküne 300, köhne aba kürküne 124, köhne sof kürküne 93, köhne yeşil kürküne 120 ve kürk parçasına 15 akçe değer yazılmıştır.¹⁷³

Kürk fiyatları yapıldıkları hayvan derisine, kaplandıkları kumaş türlerine, büyük-küçük ve eski-yeni olmalarına göre 6 akçe ile 11.440 akçe arasında değişiklik göstermiştir. Buna göre en ucuz kürkü, Bali Voyvoda Mahallesinden 7.467 akçe servete sahip Murad Kuka,¹⁷⁴ en pahalı kürkü ise Eyne Bey Mahallesinden 53.007 akçe servete sahip el-Hâc Beşir giymişti.¹⁷⁵ Aradaki bu fiyat farkı Murad Kuka'nın kürkünün köhne olmasından kaynaklansa da kişilerin sahip olduğu servet miktarlarının da kürk fiyatlarında belirleyici olduğu aşikârdır. Kişilerin servet miktarları, onların sahip oldukları kürk sayısı üzerinde de etkiliydi. Nitekim kürkü olan doksan dokuz kişiden 28'inin iki, 16'sının üç, 7'sinin dört, 3'ünün beş, 3'ünün altı, 1'inin sekiz, diğerlerinin ise sadece birer kürkü vardı. Birden fazla kürkü olan 58 kişiden 28'i orta, 19'u zengin ve 11'i fakir sınıftandı.

Kürklerle ilgili verilen bu bilgilerin yanı sıra kürklerin cübbe, biniş, ferace, kaban gibi üste giyilen giysilerin kaplanması ile de kullanıldığını belirtmek gerekir.¹⁷⁶ Bu haliyle iklim şartları, evlerin ahşap yapısı ve ısınma ile ilgili sorunlar sebebiyle Manastır gibi soğuk memleketlerde kürk, bir lüksten ziyade zorunluluk halini almıştır.¹⁷⁷

4.4. Başa Giyilen ve Bağlananlar

¹⁶⁸ MŞS, 42, vk. 64/2.

¹⁶⁹ MŞS, 43, vk. 9/1.

¹⁷⁰ MŞS, 43, vk. 10/2.

¹⁷¹ MŞS, 43, vk. 12/2; MŞS, 38, vk. 17/4; MŞS, 42, vk. 36/4; MŞS, 42, vk. 42/1; MŞS, 42, vk. 55/3; MŞS, 32, vk. 12/1.

¹⁷² MŞS, 33, vk. 4/2.

¹⁷³ MŞS, 43, vk. 12/2.

¹⁷⁴ MŞS, 39, vk. 56/4.

¹⁷⁵ MŞS, 32, vk. 6/3.

¹⁷⁶ MŞS, 43, vk. 62/2; MŞS, 39, vk. 22/5; MŞS, 36, vk. 30/3; MŞS, 38, vk. 5/3; MŞS, 39, vk. 56/1.

¹⁷⁷ Genç ve Genç, a.g.m., s. 570.

Toplumlar kendi inançlarına, örf ve adetlerine bağlı olarak başlarını kapatan çok çeşitli başlıklar kullanmışlardır. Bazı toplumlar başlık konusunda bir gereksinim duymaz iken Türk toplumu bu konuda eski zamanlardan beri oldukça hassas olmuş ve hayat tarzları ile inanç sistemlerini yansıtan zengin bir başlık etnografisi oluşturmuşlardır.¹⁷⁸ Manastır'da erkek giyim-kuşamının bir parçası olarak onların gerek ev içinde gerekse sokakta giydikleri ve terekelerde isimleri geçen baş giysileri vardı. Bunlar; başlık, takye, destar, sarık, kavuk, kalpak, külah, serpuş/terpuş, çenber, kellepuş ve dülbenddir.

Hem kadın hem erkeklerin başlarına giydikleri başlıkların kadınlar tarafından kullanılanları için bir tanımlama yapılmışken,¹⁷⁹ erkekler tarafından kullanılanların niteliği hakkında bir tanımlama yapılamamıştır. Manastır'da erkeklerin giydikleri başlıklar, muhtemelen bölgenin geleneği, giyenlerin zevki, ekonomik durumu ve statüsüne göre şekillenmişti. Terekelerin on üçünde kayıtlı olan başlıkların 3'ü aba, 2'si sim, 1'i çuka ve 1'i de köhne olarak kaydedilmiş diğerleri hakkında herhangi bir açıklayıcı bilgi verilmemiştir. Başlık sahiplerinden yalnızca bakkal oğlu demekle maruf İbrahim Çelebi'nin; biri özelliği belirtilmeyen 150, diğeri çuka olarak yazılan 111 akçe değerinde iki başlığı vardı.¹⁸⁰ Başlığı olanlardan 8'i orta, 3'ü fakir, 2'si zengin sınıfına mensup olup, 265 akçe değerindeki en pahalısını Ali Çavuş Mahallesinden Kalıncızâde Hasan,¹⁸¹ 3 akçe değerindeki en ucuzlarını ise Yakub Bey Mahallesinden Şaban Dede ve Tekye-i Bala'da misafirken ölen Derviş Ahmed giymişti.¹⁸²

Günümüzde takke ancak incelenen kayıtlara *takye* olarak geçen şey, başın terini çekmek ve kavuk çıkarıldığı zaman başın üşümemesi için başlık altına giyilen bezden, ince kumaştan yapılmış başlıktır. Ev içinde kullanılan başlık olarak da bilinir.¹⁸³ Terekelerin otuz sekizinde kayıtlı olması Manastır'da kullanılan en yaygın baş giysisi olduğuna işaret etmektedir. Takye sahiplerinden 8'i zengin, 22'si

¹⁷⁸ H. Necdet İşli, *Osmanlı Serpuşları*, Ebru Matbaacılık, İstanbul 2009, s. 13; Osmanlı Devleti'nde padişah, saray halkı, hükümet erkânı, memurlar sınıfı, ordu mensupları, yabancı sefirler ve halk tarafından kullanılan başlıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İzzet Kumbarcılar, *Serpuşlar*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yay., İstanbul 1979; Ayrıca Paris Bibliothèque Nationale Od.7-4 envanter nolu albümdeki tasvirler ise derviş başlıkları hakkında önemli fikirler vermektedir. Bu tasvirlerinin çoğunluğunda dervişlerin başlarına oldukça farklı çeşitte başlıklar taktıkları görülmektedir. Ayrıntı için bkz. Ö. Hakan Çetin, "Paris Bibliothèque Nationale'de Bulunan Od.7-4 Nolu Albüm Resimlerindeki Derviş Giyim-Kuşamları", *Anadolu Kültüründe Süreklilik ve Değişim Dr. A. Mine Kadiroğlu'na Armağan*, (Ed. A. Ceren Erel, Bülent İşler, Nilüfer Peker, Güner Sağır), Ankara 2011, s. 176.

¹⁷⁹ Başlık, kadınlar tarafından hem başörtüsü hem de nişan ve düğün törenlerinde gelin başı süslemesinde kullanılan tacın adıdır. Bkz. Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 167; Koçu, a.g.e., s. 29; XVIII. yüzyıl kadın kıyafetleri ve başlıkları hakkında bkz. Sabev, a.g.m., s. 249-272; Temel Öztürk, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Kadınının Giyim Kuşamı", *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, 21-25 Ocak 2018, s. 379-400.

¹⁸⁰ MŞS, 42, vk. 3/1.

¹⁸¹ MŞS, 42, vk. 32/1.

¹⁸² MŞS, 39, vk. 137/2; MŞS, 36, vk. 7/1.

¹⁸³ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, s. 383.

orta, 8'i fakir sınıfındandı ve on birinin birden fazla takyesi vardı. Bunların ise 6'sı zengin, 3'ü orta ve 2'si fakir sınıfındandı. Birden fazla takye sahiplerinden beş kişinin 2, iki kişinin 3, bir kişinin 848, bir kişinin 507, bir kişinin 405 ve bir kişinin de 300 takyesi vardı. Fazla sayıda takyesi olan dört kişi takyeci esnafındandı. Bu esnaflar içerisinde 133.166 akçe servete sahip Bosnevi Takyeci unvanlı Mehmed Çelebi'nin terekesinde Londra, Venedik, Brankon?, Sayatin çuka, al, harcı darablı adlarıyla toplamda 33.320 akçe değerinde 848 adet takye kayıtlıdır. Takyelere verilen değer, Mehmed Çelebi'nin terekesinin % 25'ine karşılık gelmekteydi.¹⁸⁴ Takyeci esnafının ikinci üyesi Oğul Paşa Mahallesinden 284.472 akçe servete sahip el-Hâc Yusuf idi. Yusuf'un tereke kaydında takyeci olduğu yazılmamış olsa da terekesinde çok sayıda ve çeşitte takye ile bu işle uğraştığına işaret eden düğme, endaze, kanca, burgu, makas ve türlü renkte bez, ibrişim, darayı, çuka kumaşlarının top halinde yer alması, ayrıca 1.000 akçe değerinde bir de dükkânının olması onun kuvvetle muhtemel esnaf sınıfından olduğunu göstermektedir. Terekesinde Brankon, Venedik, Londra, al, şayak, saten, astarlı, astarsız olarak kaydedilen toplamda 21.411 akçe değerinde 507 takye vardı. Takyelere verilen değer, el-Hâc Yusuf'un terekesinin % 8'ine karşılık gelmekteydi.¹⁸⁵ Takyeci esnafının üçüncü üyesi Hâc yolunda ölen Eyne Bey Mahallesinden 142.390 akçe servete sahip el-Hâc Ömer'dir. Ömer'in tereke kaydında da takyeci olduğu yazılmamış ancak ortağı Mustafa ile işlettiği dükkânında bulunan takye, çuka ve dükkân malzemeleri ayrı bir başlık altında kaydedilmişti. Ayrıca el-Hâc Ömer'in terekesinde 2.000 akçe değerinde bir takyeci dükkânı ile çeşitli tür ve renklerde kumaşlar vardı. Terekesinde Brankon, Venedik, Londra, al, şayak, beyaz penbe, bez, siyatin çuka olarak kaydedilen toplamda 22.997 akçe değerinde 405 takye bulunmaktaydı. Takyelere verilen değer, el-Hâc Ömer'in terekesinin % 16'sına karşılık gelmiştir.¹⁸⁶ Takyeci esnafının dördüncü üyesi Hamza Bey Mahallesinden 27.786 akçe servete sahip Takyeci Halil'dir. Halil'in terekesinde de Brankon, Venedik, Londra, Sarıgöl, al, siyah, şayak ve türlerinde kaydedilen toplamda 16.590 akçe değerinde 303 takye bulunmaktadır. Takyelere verilen değer, Halil'in terekesinin % 60'ına karşılık gelmekteydi.¹⁸⁷ Tereke kaydında takye bulunmayan Firuz Bey Mahallesinden 21.104 akçe servete sahip Zeynel b. Abidin de takyeci unvanıyla kaydedilmiştir. Takyeci Zeynel'in dükkânında bulunan nakit sermaye 15.159 akçeydi. Bu miktarın içerisinde muhtemelen diğer esnaflarda olduğu gibi çok sayıda takye vardı.¹⁸⁸ Takyeci esnafları dışında kalan terekelerde 200 akçe değerindeki en pahalı takye

¹⁸⁴ MŞS, 40, vk. 76/3.

¹⁸⁵ MŞS, 36, vk. 5/2.

¹⁸⁶ MŞS, 35, vk. 2/1.

¹⁸⁷ MŞS, 39, vk. 51/4.

¹⁸⁸ MŞS, 41, vk. 3/6.

Sinan Bey Mahallesinden Hasan b. Hüseyin'e,¹⁸⁹ 11 akçe değerindeki en ucuzu ise Ali Çavuş Mahallesinden Kalıncızâde Hasan b. Hüseyin'e aitti.¹⁹⁰

Destar, sarıgın eski ismi olup başa giyilen kavuk, külah ve fesin etrafına sarılan örtüdür.¹⁹¹ Terekelerin yirmi beşinde kayıtlı olup bunların yedisinde muhtemelen birlikte kullanıldıklarından kavuk ile yazılmıştı. Destar sahiplerinin 7'si zengin, 14'ü orta, 4'ü fakir sınıfındandı. Ahmedzâde Hanı'nda misafir olarak kalan Seyyid el-Hâc İsmail 40, 31, 30, 24 ve 7 akçe değer biçilen beş adet köhne, 71 akçe değer biçilen bir yeşil ve 91 akçe değer biçilen ve sadece destar olarak tanımlanan toplam yedi destara sahip olmakla dikkat çekmektedir.¹⁹² Seyyid İsmail dışında kalanlardan 2'sinin beş, 1'inin dört, 7'sinin üç, 6'sının iki, diğer 8'inin ise birer destarı vardı. Kavukla birlikte 483 akçe değer yazılan en pahalı destarı 305.403 akçe servete sahip es-Seyyid İbrahim Çavuş Ağa,¹⁹³ 7 akçe değer yazılan en ucuzu ise 19.223 akçe servete sahip Seyyid el-Hâc İsmail giymişti. Destarlar hakkında yalnızca birinin bogasi, birinin ise müstamel Hind'i olduğu belirtilmiş diğerleri hakkında herhangi bir tanımlayıcı bilgi verilmemiştir.¹⁹⁴ Yine destarların hiç birinin renkleri ile ilgili bir ayrıntı verilmemiş, sadece yeşil olanları belirtilmiştir. Bilindiği üzere Osmanlı toplumsal hayatında yeşil sarık sarmak bir ayrıcalıktı ve bu ayrıcalık yalnızca sâdâta mahsustu.¹⁹⁵ Manastır'da yeşil destar sahiplerinin hepsi seygid idi.¹⁹⁶

Destarla aynı işlevi gördüğü düşünülen ve kavuk, külah, fes gibi başlıklar üzerine sarılan dülbent, ağabani veya şal olan sarık,¹⁹⁷ beşinde kavukla olmak üzere toplam on iki terekede kayıtlıdır. Sarık sahibi kişilerden 5'i zengin, 5'i orta, 2'si fakir sınıfından olup 5'inin iki, el-Hâc Mehmed Efendi'nin de 600 akçe değerinde dört sarığı vardı.¹⁹⁸ Manastır'da 400 akçe değerindeki en pahalı sarıkları Kara Debbağ Mahallesinden Eyniyegözoğlu el-Hâc İbrahim ile Hüseyin Subaşı Mahallesinden Hüseyin b. Şeyh Mehmed,¹⁹⁹ 10 akçe değerindeki en ucuzunu Eyne

¹⁸⁹ MŞS, 36, vk. 10/2.

¹⁹⁰ MŞS, 42, vk. 32/1.

¹⁹¹ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 431; Koçu, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁹² MŞS, 43, vk. 9/1.

¹⁹³ MŞS, 43, vk. 62/2.

¹⁹⁴ MŞS, 38, vk. 17/4; MŞS, 42, vk. 62/4.

¹⁹⁵ Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi*, TTK Yay., Ankara 2003, s. 105-110.

¹⁹⁶ MŞS, 43, vk. 9/1; MŞS, 43, vk. 10/2.

¹⁹⁷ Koçu, *a.g.e.*, s. 202; Sarık ve kavuk çoğu zaman karıştırılsa da ikisi ayrı birer başlık türüdür. Kavuk, beyaz bir dülbent altındaki yüksek başlığı tamamen örtecek biçimde sarılarak veya raptedilerek kapatıldığı bir başlık türüyken sarık üzerine veya çevresine sarılan destarın arasından veya çoğu zaman tepe kısmından üzerine sarıldığı takkenin büyük bir kısmının görüldüğü başlıktır. Bkz. Ökkeş Hakan Çetin, "Onyedinci Yüzyıla Ait Kıyafet Albümlerinde Osmanlı Erkek Giyim-Kuşamı", *JASS International Journal of Social Science*, Number 53, Winter II 2016, s. 262.

¹⁹⁸ MŞS, 38, vk. 5/3.

¹⁹⁹ MŞS, 33, vk. 5/3; MŞS, 31, vk. 7/1.

Bey Mahallesinden el-Hâc Beşir kullanmıştı.²⁰⁰ Sarıklarda ayırt edici özellik kullanım durumuyken yalnızca birinin şal olduğu belirtilmiştir.²⁰¹

Fes'in kullanımına kadar yaygın şekilde başa takılan ve XVIII. asırda ilmiye sınıfında şeyhülislâmlardan, kazaskerlere ve hatta müderrislere kadar bütün din ulemasının törenlerde giydiği örf olarak tanımlanan kavuk,²⁰² yedisinde destar, beşinde sarık, birinde külâhla olmak üzere toplam otuz yedi terekede kayıtlıdır. Destar ve sarıkla yazılması bunların kavuğa sarılarak kullanılmalarından kaynaklıdır. Kavuğu olanların 9'u zengin, 8'i fakir, 20'si orta sınıftan olup 14'ünün iki, 4'ünün üç, 1'inin dört, 1'inin on bir, diğerlerinin ise birer kavuğu vardı. Destar ile birlikte 483 akçe değer biçilen es-Seyyid İbrahim Çavuş Ağa'nın kavuğu en pahalı,²⁰³ 5 akçe değer biçilen Ali Çelebi'nin köhne kavuğu en ucuz kavuk olarak kayıtlara geçmişti.²⁰⁴ Köhne, penbeli, kebir ve cedid türleri²⁰⁵ olan kavuklarda sadece yeşil renkte olanlar belirtilmişti.²⁰⁶ Yeşil kavuk sahiplerinden birinin babası seyyid diğerinin babası şeyh unvanıyla kaydedilmişti.

Çoğunlukla deri ve çuhadan yapılan tüylü ve postlu külâh olarak tanımlanan kalpak, bir terekede zıbınla olmak üzere on bir terekede kayıtlara geçmiştir. Rumeli'de Bulgar ve Macar kalpağının yaygın olduğunu ifade edilmiş ise de,²⁰⁷ kayıtlarda bununla ilgili bir bilgiye tesadüf edilememiştir. İncelediğimiz tereke kayıtlarında kalpakların özellikleri çoğunlukla yazılmamış sadece 4'ü köhne, 1'i zerdeva ve 1'i de kırmızı olarak nitelendirilmişti. Kalpak sahibi erkeklerin 4'ü zengin, 2'si orta, 5'i fakir sınıfından olup sadece zengin sınıfından iki kişinin iki, diğerlerinin tek kalpağı vardı. İki kalpağı olanlardan biri erkekler içerisinde en fazla servete sahip Receb b. Ali,²⁰⁸ diğeri 291.810 akçe servete sahip Berber İsmail idi.²⁰⁹ Receb b. Ali'nin 2 kalpağına 180, Berber İsmail'in köhne kalpağına 81 ve özelliği yazılmayan diğer kalpağına 303 akçe değer yazılmıştı. Berber İsmail'in 303 akçe değerindeki kalpağı, kalpaklar içerisinde en pahalı, aslen Arnavud Belgrad'dan olup Manastır'da ölen Süleyman'ın 4 akçe değerindeki kalpağı ise en ucuz kalpak olarak kayıtlara geçmişti.²¹⁰

Manastır'da erkekler nadir de olsa başlarına fes, külâh, terpuş/serpuş, çenber, kellepuş ve dülbend de giymişlerdi. Sultan II. Mahmud'un reform hareketleri

²⁰⁰ MŞS, 32, vk. 6/3.

²⁰¹ MŞS, 40, vk. 41/2.

²⁰² Koçu, *a.g.e.*, s. 148-149; Sevin, *a.g.e.*, s. 109.

²⁰³ MŞS, 43, vk. 62/2.

²⁰⁴ MŞS, 38, vk. 17/4.

²⁰⁵ MŞS, 39, vk. 12/2; MŞS, 42, vk. 3/1; MŞS, 43, vk. 12/2; MŞS, 43, vk. 14/2; MŞS, 42, vk. 13/6; MŞS, 38, vk. 17/4.

²⁰⁶ MŞS, 37, vk. 5/4; MŞS, 31, vk. 7/1.

²⁰⁷ Koçu, *a.g.e.*, s. 142.

²⁰⁸ MŞS, 43, vk. 62/1.

²⁰⁹ MŞS, 43, vk. 61/2.

²¹⁰ MŞS, 39, vk. 22/5.

içerisinde resmi olarak giyilmeye başlanan ve daha ziyade XIX. yüzyılda Osmanlıda rağbet görecek olan fesin,²¹¹ incelen dönemde Manastır'da yalnızca Kasım Çelebi Mahallesinden Berber İsmail'in terekesinde 90 akçe değeriyle kayıtlı olması onun henüz yaygın kullanılmadığına işaret etmektedir.²¹² Keçeden imal edilip tepesi sivri olan genellikle askerler tarafından giyildiği söylene de her tabakadan halk tarafından giyilen dikişsiz bir baş giysisi olan külâh,²¹³ birinde takye, birinde kuşak, birinde kavuk ile olmak üzere altı terekede kayıtlara geçmişti. Külâh sahiplerinden beşi tek külâha sahipken, Eyne Bey Mahallesinden 53.007 akçe servete sahip el-Hâc Beşir'in 42 külâhı vardı. Bu külâhlardan ikisine 12, kırkına ise 240 akçe değer yazılmıştı.²¹⁴ Terekelerde yalnız yazılan külâhlardan biri Yakub Bey Mahallesinden Şaban Dede'ye,²¹⁵ diğeri Firuz Bey Mahallesinden Ahmed'e aitti.²¹⁶ Hiçbir özelliği belirtilmeyen bu iki külâhın her birine 4 akçe değer yazılmıştı. Farsçada başa giyecek şey anlamına gelen ve boyutu daima mevki ve mertebeye göre değişen terpuş/serpuş,²¹⁷ yalnızca 20.906 akçe servete sahip Ali Çavuş Mahallesinden Kalıncızâde Hasan'ın terekesinde terpuş olarak kaydedilmiştir. Hasan'ın hiçbir niteliği belirtilmeyen iki terpuşundan birine 59, diğeri 261 akçe değer yazılmıştır.²¹⁸ Boyun ve alna bağlanan yemeni olarak tanımlanan²¹⁹ çenber, sadece iki terekede kayıtlıdır. Çenber sahibi kişilerden Ali Çelebi'nin sim çenberi 380,²²⁰ el-Hâc Hüseyin'in nitelikleri yazılmayan çenberlerinden biri 40, diğeri 20 akçe değerindeydi.²²¹ Ali Çelebi'nin sim çenberi büyük ihtimalle alna takılan cinstendi. Zira hem sim olması hem de terekesinde iki destar, iki kavuk ve bir de takyesinin olması bu fikri desteklemektedir. Baş giysilerine düşkünlüğü olan Ali Çelebi muhtemelen 345 akçe değerinde yeni olduğu belirtilen ve kayıtlara geçenler içerisinde oldukça pahalı olan destarıyla birlikte bu sim çenberini de kullanmıştı. Takke anlamına geldiği ve kavuk altına

²¹¹ Fes, Kuzey Afrika'nın batısında Fas şehrinde icat edilmiş bir baş giysisidir. Fesin başı kapsayan kısmının üstünde tabla denilen ortası delik ve bu deliğe 2 ile 2,5 cm boyunda ibik denilen bir diltik eklenmiştir. Fesin üstünden sarkan püskül, ibik vasıtasıyla fese bağlanmaktadır. Püskülleri taramak için şimdiki kundura boyacıları gibi, sokaklarda, çarşı ve pazarlarda birçok kişi püskül tarayıcı olarak geçim yolu bulmuşlardır. Fes ve Osmanlıda kullanılan fes türleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hülya Tezcan, "Fes", *DİA*, Cilt XII, TDV Yay., İstanbul 1995, s. 415-416; Koçu, *a.g.e.*, s. 113-116; Kumbaracılar, *a.g.e.*, s. 27-28; İşli, *a.g.e.*, s. 146.

²¹² MŞS, 43, vk. 61/2.

²¹³ İşli, *a.g.e.*, s. 59.

²¹⁴ MŞS, 32, vk. 6/3.

²¹⁵ MŞS, 39, vk. 137/2.

²¹⁶ MŞS, 36, vk. 8/5.

²¹⁷ Koçu, *a.g.e.*, s. 204; Genç- Genç, *a.g.m.*, s. 572; İşli, *a.g.e.*, s. 25.

²¹⁸ MŞS, 42, vk. 32/1.

²¹⁹ Boyunda kullanılanlar hafif bir düğümle ter silmek için çoğunlukla kayıkçı, hamal, ırgat ve hallac kimseler tarafından kullanılırlardı. Alna takılanlar ise özel bir şekilde katlanır, külâh ve fes başa az geri takılarak giyilir ve çenberde alt kısmı alın ve kaşlara üst kısmı ise külâh ve fesin alt kısmına gelecek şekilde sarılıp arkadan bağlanırdı. Bkz. Koçu, *a.g.e.*, s. 70.

²²⁰ MŞS, 38, vk. 17/4.

²²¹ MŞS, 31, vk. 6/1.

teri emmesi ve kirlenmesini önlemek için giyildiği ifade edilen kellepuş,²²² sekiz terekede kayıtlara geçmiş olsa da kavuk ile hiç anılmaması müstakil kullanıldığına işaret etmektedir. Kellepuş sahibi sekiz kişiden 4'ü zengin, 3'ü orta, biri de fakir sınıfından olup, zenginlerden birinin 43, diğerinin 13 kellepuşu vardı. Bunlardan 43 kellepuş sahibi 133.166 akçe servete sahip Bosnevi Takyeci Mehmet Çelebi idi. Terekesindeki farklı kumaş ve takye türleriyle dikkat çeken Mehmet Çelebi'nin tanesi 12 akçeden 19, yine tanesi 10 akçeden 22 ve 2'sine 22 akçe değer biçilen Londra kellepuşları vardı.²²³ Aynı şekilde 142.390 akçe servetiyle zengin sınıfından olup Hâc yolunda vefat eden el-Hâc Ömer'in de 10 tanesine 120 akçe değer yazılan çuka Londra kellepuşları ile 3 tanesine 90 akçe değer yazılan çuka Brankon kellepuşları vardı.²²⁴ Hamza Bey Mahallesinde 27.786 akçe serveti olan Takyeci Halil ise 64 kellepuş ile en fazla kellepuşa sahip kişiydi. Bu kellepuşlardan 22 tanesinin herhangi bir özelliği yazılmadan 286 akçe değeriyle, şayak olarak belirtilen 42 tanesi ise 189 değeriyle kaydedilmişlerdi.²²⁵ Kellepuşu olan diğer beş kişiden yalnızca birinin iki, diğerlerinin birer kellepuşu vardı. Terekesinde fazla sayıda kellepuş olanlardan ikisi takyeci idi ve bu işin ticaretini yapıyorlardı. Hâc yolunda ölen Ömer'in terekesinde de takyeci dükkânındaki malların ayrı başlık altında yazılmasından onun da takyeci esnafından olduğu anlaşılmaktadır. Kellepuşlar içinde en pahalısı Firuz Bey Mahallesinden Ahmed'in takye ile yazılan 150 akçelik kellepuşu iken,²²⁶ en ucuzu Kasım Çelebi Mahallesinden Çeribaşı Başımzâde Mustafa Sipahi'nin 9 akçe değerindeki kellepuşuydu.²²⁷ Değirmi kesilen parçaları üzerine yazma usulü ile nakışlar basılarak baş yemenisi olarak kullanılan dülbend de iki terekede bohça, yüz yastığı ve kese ile *dülbent örtüsü* şeklinde kayıtlara geçmişti.²²⁸

4.5. Bele Bağlananlar

Erkeklerin bele taktıkları kuşak, uçkur, kemer ve şallar bu başlık altında değerlendirilecektir. Bunlar içerisinde erkek terekelerinde en sık karşılaşılan beli sıkı tutmak için sarılan dar kumaş olan kuşaktır.²²⁹ Terekelerin yetmişinde kayıtlı olması oldukça yaygın kullanıldığını göstermektedir. Kuşak sahibi kişilerden 20'si zengin, 35'i orta, 15'i fakir sınıfından olup 16'sının birden fazla kuşağı vardı. Bunlardan 10 kişi iki, 2 kişi beş, 1 kişi üç, 1 kişi yedi ve 2 kişi de on yedi kuşağa

²²² Koçu, *a.g.e.*, s. 152.

²²³ MŞS, 40, vk. 76/3.

²²⁴ MŞS, 35, vk. 2/1.

²²⁵ MŞS, 39, vk. 51/4.

²²⁶ MŞS, 36, vk. 8/5.

²²⁷ MŞS, 42, vk. 45/3.

²²⁸ Koçu, *a.g.e.*, s. 98; MŞS, 43, vk. 10/2; MŞS, 38, vk. 6/3.

²²⁹ Erkek kuşakları; biri, beli sıkılamak için, içdonu ve iç gömleği üstüne ve esvap altına, arkada kuyruk sokumu önde göğüs altına kadar sıkı sarılan iç kuşak, diğeri şalvar, çakşır, potur ve mintan üstüne sarılan üstlük kuşağıdır. Bkz. Koçu, *a.g.e.*, s. 160-161.

sahipti. On yedi kuşağı olan kişilerden ilki 47.570 akçe serveti olan Sarraç Ahmed,²³⁰ ikincisi 126.478 akçe serveti olan el-Hâc Hüseyin'di.²³¹ Sarraç Ahmed'in kuşaklarından on altısının niteliği belirtilmemiş, biri köhne olarak yazılmışken, el-Hâc Hüseyin'in kuşaklarından on dördü sadece kuşak, ikisi tüfenk kuşağı, biri de mukaddem olarak yazılmıştı. Kuşaklar renk, biçim, kıymet ve dikildikleri kumaş türüne göre birbirinden farklılık göstermiş ve buna göre fiyatlandırılmışlardı. Makrame, sim, sim pafta, lahor, tiftik, müstamel, amediye, sandal, safır, şal, köhne ve kemer kuşak türleri olan kuşaklarda kırmızı, mor, sarı, yeşil ve beyaz olanları tercih edilmişti. Kasım Çelebi Mahallesinden Berber İsmail'in 3.240 akçe değerindeki sim pafta kuşağı en pahalı,²³² Kara Debbag Mahallesinden Debbag Mehmed'in 4 akçe değerindeki köhne kuşağı ise en ucuz kuşaktı.²³³ Kuşaklar arasındaki bu fiyat farkı İsmail'in kuşağının sim olmasından kaynaklanmaktaydı. İsmail'in servet miktarının Mehmed'den yaklaşık beş kat fazla olması onun sim pafta kuşak edinmesinde etkili olmuştu. Pafta, kaba veya ince kalitede pamuklu bir kumaş olup Gücerat, Buruc, Bihar, Bengal, Dakka ve Konkan'da dokunurdu.²³⁴

Uçkur, don bezinden tahminen iki parmak eninde olup belden aşağı giyilen çakır, don ve şalvarları bel kısmından bağlayan bir tür kuşaktı.²³⁵ Hamza Bey Mahallesinden Halil b. Mustafa'nın uçkuruna 129 akçe,²³⁶ Kara Debbag Mahallesinden Sarraç Ahmed Çelebi'nin uçkuruna 8 akçe değer biçilmişti.²³⁷ Bazı erkekler birden fazla uçkura sahip olsa da,²³⁸ Sarraç Ahmed Çelebi terekesindeki 69 uçkurla dikkat çekmektedir.²³⁹ Eyne Bey Mahallesinden El-Hâc Ömer'in 100 akçelik münakkaş uçkura sahip olması nadir de olsa uçkurlara farklı süslemelerin işlendiğini göstermektedir.²⁴⁰

Erkekler esvaplarını belden sıkmak için veya sadece süs olsun diye bellerine kemer takmışlardı. Kemerler bele yalnız bir defa dolanıp önden bir toka ile tutturulurdu.²⁴¹ İncelenen terekelerde üçünde *kemer kuşak* olmak üzere sekiz terekede kayıtlı olması o dönemlerde kuşak ve uçkur kadar yaygın kullanılmadığını göstermektedir. Kemer kuşak olarak kaydedilenlerin diğerlerinden hangi

²³⁰ MŞS, 39, vk. 12/2.

²³¹ MŞS, 31, vk. 6/1.

²³² MŞS, 43, vk. 61/2.

²³³ MŞS, 42, vk. 20/2.

²³⁴ İnalçık, a.g.e., s. 103.

²³⁵ Koçu, a.g.e., s. 236.

²³⁶ MŞS, 39, vk. 51/4.

²³⁷ MŞS, 39, vk. 12/2.

²³⁸ MŞS, 39, vk. 27/2; MŞS, 42, vk. 32/1; MŞS, 42, vk. 43/2; MŞS, 43, vk. 62/1; MŞS, 43, vk. 62/2; MŞS, 40, vk. 76/3.

²³⁹ MŞS, 39, vk. 12/2.

²⁴⁰ MŞS, 35, vk. 2/1.

²⁴¹ Koçu, a.g.e., s. 152.

özelliliğiyle ayrıldığına dair herhangi bir açıklama yapılmamış olsa da bu isimle anılmaları muhtemelen kuşak gibi bağlandıklarından ve bir tokaya sahip olmadıklarından kaynaklıydı. Bu isimle kaydedilen kemer fiyatları diğerlerinden fazlaydı. Nitekim bütün kemerler içerisinde 399 akçe değerindeki en pahalısı Kara Karyelizâde Seyyid Mehmed'e ait kuşak kemerdi.²⁴² Kemerli olan erkeklerden 4'ü zengin, 2'si orta, 2'si fakir sınıfından olup yalnızca birinin beş, diğerlerinin birer kemeri vardı. Beş kemer sahibi Sarraç Ahmed Çelebi'nin kemerleri meşindi ve 50 akçe değerindeydi.²⁴³ Bıçakçı Ali'nin terekesindeki kemer de 20 kıyye olup 14 akçe değerindeydi.²⁴⁴ Kemerlerin 3 akçe değerindeki en ucuzlarını ise Kara Debbağ Mahallesinden Debbağ Mehmed ve Firuz Bey Mahallesinden Ali Efendi takmıştı.²⁴⁵

En güzelleri İran'da ve Hindistan'da yünlü kumaşlardan dokunmuş kuşaklık olarak da kullanılan şal,²⁴⁶ üç terekede kayıtlıdır. Naib Mehmed Efendi'nin köhne arka şalı 50,²⁴⁷ Tatar Rüstem'in niteliği belirtilmeyen şalı 360,²⁴⁸ Berber İsmail'in köhne şalı ise 177 akçe değerindeydi.²⁴⁹

4.6. Ayağa Giyilenler

Erkek giyim-kuşamının bir diğer parçasını da ayağa giyilenler oluşturmaktaydı. Ancak terekelerde ayağa giyilenler ya kaydedilmemiş ya da diğer giyim türleri kadar ayrıntılı tarif edilmemişlerdir. Yine de sınırlı kayıtlar, erkeklerin ayaklarına en çok çizme, mest, pabuç, yemeni, postal, çarık ve nalın giydiklerine işaret etmektedir.

Ayağı bacak ile beraber örten, koruyan koncu baldıra, hatta diz kapağına kadar çıkan uzun konçlu ayakkabı olarak tanımlanan çizme,²⁵⁰ ayağa giyilenler içerisinde dördü kalçınla²⁵¹ olmak üzere otuz altı terekede kayıtlı olmasıyla ilk sırada gelmektedir. Çizme sahiplerinin 7'si zengin, 18'i orta, 7'si fakir sınıfından olup yalnızca orta sınıftan iki kişinin birden fazla çizmesi vardı. Bunlardan ilki Kara Debbağ Mahallesinden 11.411 akçe servete sahip el-Hâc İbrahim,²⁵² diğeri Sinan Bey Mahallesinden 17.029 akçe servete sahip İbrahim Çelebi idi.²⁵³ El-Hâc İbrahim'in terekesinde kayıtlı iki çizme ve kalçınına 50, İbrahim Çelebi'nin terekesinde köhne olarak kayıtlı üç çizmesinden birine 10, birine 17 ve birine ise

²⁴² MŞS, 42, vk. 27/2.

²⁴³ MŞS, 39, vk. 12/2.

²⁴⁴ MŞS, 38, vk. 3/2.

²⁴⁵ MŞS, 42, vk. 20/2; MŞS, 36, vk. 11/7.

²⁴⁶ Koçu, a.g.e., s. 214.

²⁴⁷ MŞS, 43, vk. 14/2.

²⁴⁸ MŞS, 43, vk. 6/2.

²⁴⁹ MŞS, 43, vk. 61/2.

²⁵⁰ Koçu, a.g.e., s. 77.

²⁵¹ Diz kapağına kadar çıkan çoraptı. Bkz. Koçu, a.g.e., s. 139.

²⁵² MŞS, 33, vk. 5/3.

²⁵³ MŞS, 42, vk. 3/1.

22 akçe değer yazılmıştı. Terekelerde yer alan çizmelerin özellikleri belirtilmemiş ancak köhne olanlar, meşin olan bir tanesi ile kırmızı olan biri hakkında açıklama yazılmıştır.²⁵⁴ Erkekler içerisinde 564 akçe değerindeki en pahalı çizmeyi 291.810 akçe servete sahip Berber İsmail,²⁵⁵ 6 akçelik en ucuz çizmeyi ise 26.435 akçe servete sahip Hüseyin b. Ali giymişti.²⁵⁶ İsmail'in çizmesi hakkında herhangi bir tanımlama yapılmamışken, Hüseyin'in çizmesinin köhne olduğu belirtilmişti.

Çizmelerle birlikte üç terekede kayıtlara geçen kalçın ise papuç ve çizme altına giyilen, koncu diz kapağına kadar çıkan kalın çoraptı.²⁵⁷ Terekelerdeki kalçınlardan ilki Eyniyegözoğlu el-Hâc İbrahim'e,²⁵⁸ ikincisi İbrahim Ağa'ya,²⁵⁹ üçüncüsü ise Hüseyin b. Mustafa'ya aitti.²⁶⁰ El-Hâc İbrahim'in 2 çizme ve kalçını 50, İbrahim Ağa'nın çizme ve kalçını 13, Hüseyin'in çizme ve kalçını ise 121 akçe değerindeydi.

Ayağa giyilenlerden mest, tabanı ve yüzü yumuşak deriden, incik kemiğinin üstüne kadar çıkan kısa konçlu, düğmesiz ve bağırsız çorap gibi giyilen ayakkabı olup birinde tozluk birinde de pabuçla olmak üzere dokuz terekede kayıtlara geçmişti. Mest sahibi olanların 5'i zengin, 3'ü orta ve 1'i de fakir sınıfındandı. Bunlar arasında yalnızca 291.810 akçe servete sahip Berber İsmail'in 162 akçe değer biçilen iki köhne mesti vardı.²⁶¹ Mestler arasında 300 akçe değer biçilen en pahalısı es-Seyyid İbrahim'in yemeni mesti iken,²⁶² en ucuzu 14 akçe değer biçilen ve herhangi bir özelliği yazılmayan Hasan b. Hüseyin'in mestiydi.²⁶³

Pabuç ise mestle giyilen ökçesiz bir ayakkabı çeşidi olup,²⁶⁴ birinde mestle olmak üzere sekiz terekede kayıtlıdır. Pabuç sahibi olanların 5'i orta, 3'ü fakir sınıfından olup hepsinin birer çift pabucu vardı. Pabuçlar içerisinde 550 akçe değerindeki en pahalısını 7.498 akçe servete sahip el-Hâc Osman,²⁶⁵ 18 akçe değerindeki en ucuzunu ise 16.847 akçe servete sahip Naib Mehmed Efendi giymişti. Aradaki fiyat farkı Naib Mehmed'in pabucunun eski olmasından kaynaklıydı.²⁶⁶ Manastır'da terekesinde sadece 10.000 akçe menzil akçesi kayıtlı olan Kapo veled-i Yanko pabuççu,²⁶⁷ Kılarcı Halil b. Mehmed ise pabuççu dükkânı

²⁵⁴ MŞS, 32, vk. 12/1; MŞS, 42, vk. 12/4; MŞS, 42, vk. 33/1; MŞS, 39, vk. 14/3; MŞS, 39, vk. 22/5.

²⁵⁵ MŞS, 43, vk. 61/2.

²⁵⁶ MŞS, 40, vk. 55/1.

²⁵⁷ Koçu, *a.g.e.*, s. 139.

²⁵⁸ MŞS, 33, vk. 5/3.

²⁵⁹ MŞS, 38, vk. 6/3.

²⁶⁰ MŞS, 37, vk. 4/2.

²⁶¹ MŞS, 43, vk. 61/2.

²⁶² MŞS, 43, vk. 62/2.

²⁶³ MŞS, 36, vk. 10/2.

²⁶⁴ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, s. 491 ve 448.

²⁶⁵ MŞS, 33, vk. 4/2.

²⁶⁶ MŞS, 43, vk. 14/2.

²⁶⁷ MŞS, 42, vk. 60/4.

sahibi olarak kaydedilmişti.²⁶⁸ Bu iki kayıt bize şehirde pabuççu esnafının aktif çalıştığını göstermektedir.

Üstü kırmızı ya da siyah deriden, tabanı köseleden dikilen topuksuz ve sıhhatli bir ayakkabı çeşidi olan yemeni,²⁶⁹ dört terekede kayıtlıdır. Bunlardan Emir Mahallesinden Kılarcı Halil'in terekesine 41,²⁷⁰ İbrahim Sipahi'nin terekesindeki bir çift beyaz yemeniye 55, köhne yemeniye 3,²⁷¹ Debbağ Mehmed'in terekesindeki 2 çift yemeniye 77²⁷² ve Berber İsmail'in terekesindeki bir çift yemeniye 279 akçe değer yazılmıştı.²⁷³

Terekelerin üçünde kayıtlı olan postal ise günümüz botlarına benzeyen, konçsuz ama geniş şekle sahip bir ayakkabı türüydü.²⁷⁴ Postal sahiplerinden Kılarcı Halil'in biri 15 akçe değerinde kösele, diğeri 41 akçe değerinde yemeni olmak üzere iki çift postalı vardı.²⁷⁵ Postal sahibi diğeri iki kişiden Kokrecan? Zabıtı İbrahim Çelebi'nin postalı 700,²⁷⁶ es-Seyyid el-Hâc Mustafa'nınki ise 79 akçe değerindeydi.²⁷⁷

Tek parça deriden ayak tabanı, enlerine kadar parmak üstleri, ayak etrafı ile topuğu kapatan ve sırim ile bağlanarak çorap üstünden ayağa geçirilen bir ayakkabı türü olan çarık da üç terekede kayıtlıdır.²⁷⁸ İbrahim'in 5 çift köhne çarığı 33, Nikola'nın 3 çift çarığı 49, es-Seyyid el-Hâc Mustafa'nın köhne çarığı 80, diğeri çarığı 50 akçeydi.²⁷⁹ El-Hâc Mehmed ile Bakkal Ali Kete'nin terekelerinde ise çarık ipi kayıtlıdır.²⁸⁰

Tahtadan yontularak yapılan ve köseleden tasmalı bulunan bir ayakkabı olan nalın (hakma) da²⁸¹ yalnızca Berber İsmail'in terekesinde 375 akçe değeriyle kayıtlıydı.²⁸²

5. SONUÇ

I. Murat dönemine Osmanlı egemenliğine alınan Manastır, günümüzde Kuzey Makedonya Devleti'nin en büyük ikinci şehri olup Bitola olarak bilinmektedir. Osmanlı hâkimiyetinde 1700-1730 yıllarında Manastır

²⁶⁸ MŞS, 39, vk. 18/2.

²⁶⁹ Zeynel Özlü, "Terekeler Işığında Bolu-Göynük'te Giyim Kuşam", *Hacı Bektaş Veli*, Sayı 36, 2005, s. 224.

²⁷⁰ MŞS, 38, vk. 18/2.

²⁷¹ MŞS, 42, vk. 17/3.

²⁷² MŞS, 42, vk. 20/2.

²⁷³ MŞS, 43, vk. 61/2.

²⁷⁴ İlker Er ve Serdar Genç, "XVII. Yüzyıl Sonlarında Balıkesir'de Giyim Kuşam", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 19, Haziran 2008, s. 113.

²⁷⁵ MŞS, 39, vk. 33/3.

²⁷⁶ MŞS, 42, vk. 64/2.

²⁷⁷ MŞS, 40, vk. 41/2.

²⁷⁸ Koçu, a.g.e., s. 64.

²⁷⁹ MŞS, 39, vk. 10/2; MŞS, 42, vk. 48/4; MŞS, 40, vk. 41/2.

²⁸⁰ MŞS, 39, vk. 26/2; MŞS, 42, vk. 43/2.

²⁸¹ Koçu, a.g.e., s. 179-180.

²⁸² MŞS, 43, vk. 61/2.

mahkemesinde tutulan dava kayıtları içerisinde dağınık halde yer alan yüz kırk erkek terekesi, onların giyim-kuşamlarının neler olduğuna dair ipuçları sunmaktadır. İncelenen tereke kayıtlarında yer alan birçok giyim-kuşam unsurunun formlarının belirtilmemesi en büyük zorluk olarak karşımıza çıksa da bu kayıtlar genel hatlarıyla bazı tespitler yapabilmemizi sağlayan veriler içermektedir.

Erkekler giyim-kuşamda pamuklu, yünlü ve ipekli kumaşları tercih etmişlerdi. Pamuklu kumaşlardan olan bez, alaca, sandal, bogasi ter emdikleri için iç giyimde, ipekli olan sade, bürümcük, hatayi ve atlas gibi kumaşlar zevki ve zenginliği gösterdiği için hem iç hem de dış giyimde, yünlü olan çuka, keçe, kebe, şal, sof ve şayak gibi kumaşlar ise soğuktan korudukları için daha ziyade dış giyimde kullanılmıştı. Yünlü bir kumaş olan çukanın her türlü giyside kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Manastır'da yerli ve diğer iç piyasa kumaşları bir arada kullanılmıştı. Selanik, Sofya, Malkara, Drama, Tırnova gibi yakın yerlerden gelenlerin yanı sıra Londra, Venedik, Brankon, Mısır, Kırım, Şam ve Halep gibi uzak bölgelerden gelenleri de vardı.

Erkeklerin giyim-kuşamları çok keskin olmasa da belirli kalıplara oturmuştu. Zira erkekler iç giyimde en fazla don-gömlek giyip donlarını uçkurla bağlamışlardı. Daha üstte belden aşağı çintiyan veya seravil denilen şalvar, belden yukarı ise en fazla sırasıyla zıbın, gömlek, entari, yelek, bedenlik ve hırka giymişlerdi. En üste ise yine en fazla sırasıyla kürk, kapama, dolama, yağmurluk, biniş, kontuş, ferace, kürklü biniş ve cübbe, kaftan ve kerrake giyip başlarına en fazla sırayla takye, kavuk, destar, başlık, sarık, kalpak, kellepuş, külah, dülbend ve çenber, fes ve terpuş takmışlardı. Ayaklarına ise çizme, mest, pabuç, yemeni, postal, çarık, nalın ve kalçın giymişlerdi. Giyim-kuşamlarını tamamlamak için erkekler bellerine en fazla kuşak, kemer ve şal takmışlardı. Erkek giyim-kuşamındaki bu kalıplaşmaya rağmen farklılaşma kendisini kumaş kalitesinde, işçilikte, süslemede ve kullanım durumunda göstermişti. Servet miktarı fazla olan çoğu erkek, servet miktarı az olanlardan daha kaliteli kumaşlardan yapılma, işçilik değeri daha yüksek ve daha gösterişli kıyafetler giyerek zenginliklerini ve statülerini görünür kılmışlardır. Servet miktarı fazla olanların terekelerinde cedid giysiler çoğunlukta iken servet miktarı az olanların köhne giysileri daha fazlaydı. Yine servet miktarı fazla olanlar birden çok aynı türden giysiye sahipken servet miktarı az olanların böyle lüksleri yoktu. Erkeklerin büyük kısmı giyim-kuşamda kırmızı, yeşil, beyaz, siyah ve mavi renkleri tercih etmişlerdi.

Erkeklerin giyim-kuşam eşyaları onların sosyo-ekonomik düzeyini yansıtmakla beraber, onları kesin çizgilerle birbirinden ayırmamıştı. Nitekim kürk, yağmurluk, kontuş, biniş ve kaftan gibi bazı pahalı giysiler hem servet ve statü sahibi olanların hem de olmayanların terekelerinde kayıtlara geçmişti. Belirgin olan bir diğer konu da bazı temel giyim eşyalarına ya hiç ya da az sayıda tesadüf edilmesidir. Bu da muhtemelen kassam ve kadıların tereke yazımındaki

ihmalkârlılıklarından ya da mirasçıların harçlardan kaçınmak veya diğer varislerden mal kaçırarak amacıyla hareket etmelerinden kaynaklanmaktaydı.

Manastırlı erkeklerin giyim-kuşamları diğer Rumeli ve Anadolu kentleriyle kıyaslandığında arada büyük farklılıkların olmadığı aksine birçok benzerliğin olduğu görülmüştür. Bu noktada muhtemelen din, gelenek-görenek ve toplumsal değerler etkili olmuştur.

Bu çalışma Manastırlı erkeklerin servet ve statülerine göre giyindiklerini ancak bu durumun onları kesin çizgilerle birbirilerinden ayırmadığını ortaya koymuş, ayrıca giyim-kuşama dair yapılan bazı tespitlerin kültür tarihi konusunda çalışacak araştırmacılara bir pencere aralayabileceği ümit edilmiştir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmacının etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Aktepe, M. Münir, “Osmanlıların Rumeli’de İlk Fethettikleri Çimbi Kal’ası”, *İÜEFİD*, Cilt II, 1950, ss. 283-308.

Anastovski, Nick, “Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912”, (Hd thesis, Melbourne 2005).

Atasoy, Nurhan ve Denny, Walter B. ve Mackie, Louise W. ve Tezcan, Hülya, *İpek Osmanlı Dokuma Sanatı*, (Çev. Reyhan Alp, Ayşe Kardiçalalı), TEB İletişim ve Yay., İstanbul 2001.

Barkan, Ömer Lütfi, “Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545- 1659)”, *Belgeler*, Cilt III, Sayı 5-6, Ankara 1966, ss. 1-479.

Cezar, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi, Resimli- Haritalı*, I, TTK Yay., Ankara 2010.

Civelek, Gökhan, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manastır Şehri”, (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2021).

Çağ, Galip, “16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Hâkimiyetinde Manastır”, (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2010).

Çakır, İbrahim Etem, “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, *OTAM*, Sayı 31/Bahar 2012, Ankara 2013, ss. 41-60.

Çakır, İbrahim Etem, “Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 56, Erzurum 2016, ss. 1365-1386.

Çetin, Ö. Hakan, “Paris Bibliotheque Nationale’de Bulunan Od.7-4 Nolu Albüm Resimlerindeki Derviş Giyim-Kuşamları”, *Anadolu Kültüründe Süreklilik ve Değişim Dr.*

A. Mine Kadiroğlu'na Armağan, (Ed. A. Ceren Erel, Bülent İşler, Nilüfer Peker, Güner Sağır), Ankara 2011, ss. 171-184.

Çetin, Ökkeş Hakan “Onyedinci Yüzyıla Ait Kıyafet Albümlerinde Osmanlı Erkek Giyim-Kuşamı”, *JASS International Journal of Social Science*, Number: 53, Winter II-2016, ss. 259-264.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004.

Dimitrov, Nikola V. and Koteski, Cane and Josheski, Dusho, *Bitola Region in Macedonia-Popuation*, Lambert Academic Publishing, Bitola 2015.

Ercan, Yavuz, “Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, *OTAM*, Sayı I, 1990, ss. 117-125.

Ercan, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluşları Tanzimat'a Kadar Sosyal Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, V, (Yay. Haz. Yücel Dağlı vd.), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001.

Genç, Serdar ve Genç, Gülsüm, “Rusçuk'ta Giyim Kuşam (17.-18. Yüzyıllar)”, *XI. Uluslararası Mübadele ve Balkan Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri Kitabı*, 02-03 Aralık 2017 Samsun, (Ed. Mehmet Yavuz Erler), Erol Ofset, Samsun 2018, ss. 559-582.

Görünür, Lale ve Ögel, Semra, “Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanılışları”, *İTÜ Dergisi*, Cilt 3, Sayı I, 2006, ss. 59-68.

Güngör, Mahmut, “Giyim Kültürü ve Giysiye Sahip Olma Arzuları: Giyim Mandalası”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 54, 2013 Kış, ss. 205-211.

Gürsoy, A. Tahir, *Giyim Kültürü ve Moda II*, Ömür Matbaacılık, İstanbul 2010.

Hacısalıhoğlu, Mehmet, “Bitola”, *Encyclopaedia of Islam*, Volume III, Leiden 2014, ss. 54-57.

Idriz, Mesut, “Demographic Structure of the 18th Century Ottoman Rule in the Balkans: A Study of Judicial Records (QādīSijil) in Manastir”, *IJISH*, Volume. III, Number II, 2020, pp. 98-104.

Er, İlker ve Genç, Serdar, “XVII. Yüzyıl Sonlarında Balıkesir'de Giyim Kuşam”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 19, Haziran 2008, ss.107-115.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004.

İnalcık, Halil, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008.

İşli, H. Necdet, *Osmanlı Serpuşları*, Ebru Matbaacılık, İstanbul 2009.

Kadri, Hüseyin Kazım, *Türk Lugatı*, Cilt II, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

Karaca, Filiz, “Hil'at”, *DİA*, Cilt XVIII, TDV Yay., İstanbul 1998, ss. 25-27.

Karaca, Filiz, “Kürk”, *DİA*, Cilt XXVI, TDV Yay., Ankara 2002, ss. 568-570.

Koç, Fatma ve Koca, Emine, “Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelere Tipolojik Bir Yaklaşım”, *İdil Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, 2016, ss. 237-260.

Koçak, Zülfiye, “Manastır'da Kadın Giyim-Kuşam Kültürü (1700-1730)” *XIX. Türk Tarih Kongresi 3-7 Ekim 2022 Özet Kitapçığı*, TTK Yay., Ankara 2022, ss. 270-271.

Koçu, Reşad Ekrem, *Türk Giyim Kuşam Sözlüğü*, Sümerbank Yay., İstanbul 1967.

- Kumbaracılar, İzzet, *Serpuşlar*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yay., İstanbul 1979.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri, “Kaftan”, *DİA*, Cilt Ek-I, TDV Yay., Ankara 2020, ss. 707-709.
- Küpeli, Özer, “Revan Seferi’ne Götürülen Padişah Kıyafetleri”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı II/2, Aralık 2016, ss. 33-74.
- Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlılar’da Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Yayınevi, Ankara 1983.
- Manastır Şer’iyye Sicilleri; 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42 ve 43.
- Mutaf, Abdülmecit, “İnanç-Statü-Tarz Üçleminde Osmanlı Kadınlarının Giyim-Kuşam Kültürü ve Sosyal Hayattaki Fonksiyonelliği: 17. Yüzyıl Edremit Örneği”, *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı I-II, 2015, ss. 283-299.
- Nureski, Djuneis, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, ss. 63-102.
- Oğuz, Gülser, “61 Numaralı Edirne Şer’iyye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü”, *Millî Folklor*, Cilt 23, Sayı 92, 2011, ss. 106-116.
- Öz, Tahsin, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, Fasikül I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.
- Öz, Tahsin, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951.
- Özen, Mine Esiner, “Türkçe’de Kumaş Adları”, *İÜEF Tarih Dergisi*, Sayı 33, 1980-81, ss. 291-340.
- Özlü, Zeynel, “Terekeler Işığında Bolu-Göynük’te Giyim Kuşamı”, *Hacı Bektaş Veli*, Sayı 36, 2005, ss. 204-232.
- Öztürk, Temel, “18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Kadınının Giyim Kuşamı”, 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 21-25 Ocak 2018, s. 379-400.
- Öztürk, Temel, “1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon’da Giyim-Kuşam Kültürü”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 18, 2015, ss. 9-28.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, MEB Yay., İstanbul 1971.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, MEB Yay., İstanbul 1971.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, MEB Yay., İstanbul 1971.
- Prifti, Krsitaq, “Manastır” , *DİA*, Cilt XXVII , TDV Yay., Ankara, 2003, ss. 562-563.
- Sabev, Orlin, “Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları”, Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi, 21-23 Kasım 2012, *Bildiriler*, Cilt I, Korza Yayıncılık, Ankara 2013, s. 259-272.
- Salman, Fikri, “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı VI, Erzurum 2004, ss. 13-42.
- Salman, Fikri, *Türk Kumaş Sanatı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 2011.

- Sarıcık, Murat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi*, TTK Yay., Ankara 2003.
- Sevin, Nureddin, *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- Sevüktekin Apak, Melek ve Onat, Gündüz, Filiz ve Öztürk, Eray, Fatma, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1997.
- Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317.
- Şimşek, Eyyub, "On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon'da Giyim-Kuşam (1700-1725)", *Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı I, Güz 2013, ss. 51-66.
- Tekin, Zeki, "Osmanlılarda Kürk Kullanımı", *Türkler*, Cilt X, (Ed. Hasan C. Güzel vd.), Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 644-649.
- Tez, Zeki, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, Doruk Yay., İstanbul 2009.
- Tezcan, Hülya, "Ferace", *DİA*, Cilt XII, TDV Yay., İstanbul 1995, ss. 349-350.
- Tezcan, Hülya, "Fes", *DİA*, Cilt XII, TDV Yay., İstanbul 1995, ss. 415- 416.
- Tezcan, Hülya, "Osmanlı Dokumacılığı", *Türkler*, Cilt XII, (Ed. Hasan C. Güzel vd.), Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002,ss. 404- 409.
- Tezcan, Hülya, *Atlaslar Atlası-Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1993.
- Tomovski, Krum, *Džamiivo Bitola*, Univerzitet Vo Skopje Zbornik Na Tehničkiot Fakultet, Skopje 1956-1957.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK Yay., Ankara 1998.